

EGY BESOROZOTT HONVÉD FŐHADNAGY NAPLÓJA

**Szilvásy Márton feljegyzései hadifogságról, soreszredbeli szolgálatról,
1849. augusztus 28. – 1850. április 12.**

A Hadtörténelmi Levéltár 1848–1849 44/257. jelzet alatt őriz egy kisméretű füzetet, borítóján vignettával, amelyen kézírással csupán annyi olvasható: Napló. Azt tudjuk, hogy a két világháború között került e gyűjteménybe, s a bejegyzések alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a napló egy, a fegyverletélt követően hadifogságba esett honvédtiszt visszaemlékezéseit tartalmazza. A vignetta körirata szerint a füzet Guiseppe Codeleoncini, Lodiban működő papírkereskedő üzletéből származik.¹ A napló borítójára utólag, halvány krétával írták rá: „Szilvásy Mártontól”. A szerző neve azonban a napló lapjain nem szerepelt, így szükségszerű volt a szövegben véletlenszerűen elejtett életrajzi utalások ellenőrzése, melynek alapján bátran kijelenthető, hogy a napló írója minden bizonnyal a farádi előnévvel rendelkező Szilvásy Márton főhadnagy,² aki Farádon született 1828. szeptember 27-én Szilvásy István birtokos nemes és Nagy Erzsébet fiaként. A szabadságharc kitörését követően 1848. november 2-án, húsz évesen állt be a 2. utászászlóaljhoz Pozsonyba. 1849 januárjától a 3. utászászlóalj őrmestere, majd január 23-án hadnagyként átkerült az 50. Hunyadi-honvédzászlóaljba. A zászlóaljat márciusban átvezényelték az erdélyi haderőhöz. Bem a katonai érdemjel 3. osztályával tüntette ki, május 20-án pedig főhadnaggyá lépett elő. A fegyverletélt követően besorozták a 7. (Prohaska) soryalozredhez, ahonnan váltságdíj ellenében 1850. december 25-én szerelt le. Hazajutását követően gabonakereskedéssel is foglalkozott, később a győri törvényszék telekkönyvi osztályán dolgozott. 1860 és 1861 között a *Győri Közlöny* című lapot szerkesztette, mint kiadó-tulajdonos. Jogi diplomájának megszerzése után 1867-ig ügyvédként dolgozott, de sikertelen vállalkozásainak köszönhetően anyagi csődbe jutott. 1873 után a szárazvámi krétagyá-

¹ A füzet származási helye és a szerző több bejegyzése alapján arra következtethetünk, hogy a naplóíró feljegyzéseit eredetileg egy másik naplóba vagy egyéb papírra írhatta le, és csak később, jegyzeteinek tisztázása során vezette át (és egészítette ki) a számunkra is megőrződött füzetbe. Tartalmaz például olyan információt is, amelyről a szerzőnek a lejegyzett dátum alapján nem lehetett tudomása, de később értesülhetett róla. Lásd a 73. jegyzetet.

² Az egyetlen félrevezető adat az 1849. augusztus 28-i bejegyzésében található, amelyben leírja két zászlóaljbeli tisztársától való elválását. Tisztársainak csupán a vezetékneveit adja meg: Ajkay és Horváth. Ajkay nevű honvédtisztet csupán egyet találtunk: ajkai Ajkay Sándor századost, ő azonban a 44. honvédzászlóalj tisztjeként küzdötte végig a szabadságharcot. Ennek alapján a másik említett honvédtiszt nem lehetett más, mint Horváth Elek százados, aki szintén a 44. honvédzászlóaljban teljesített szolgálatot. A 44. honvédzászlóalj azonban nem fordult meg az erdélyi hadszíntéren, ellentétben a napló írójával, aki több utalást is tett erdélyi tevékenységére. Feltételezhető, hogy Szilvásy Mártont áthelyezték az 50. honvédzászlóaljból a 44.-be, vagy szolgálati feladattal küldték ki Erdélyből és a hadi helyzet változása miatt már nem térhetett vissza alakulatához. Ennek következtében akár be is oszthatták egy másik, tisztihánnyal küzdő zászlóaljhoz. Ajkay Sándor és Horváth Elek életrajzát lásd *Bona* 2008. 96. o. és *Bona* 2008. 462–463. o., valamint röviden az 5. jegyzetben.

rat vezette annak bezárásáig. Budapestre költözött, ahol 1903. november 15-én halt meg. 1867 és 1890 között a Sopron megyei Honvédegylet tagja volt.³

A többnyire tömör bejegyzéseket tartalmazó napló érdekessége abban rejlik, hogy a szabadságharc leverését követően a megtorlás részeként szerezredekre besorozott honvédek sorsáról (egészen hazakerülésükig) kevés adattal rendelkezünk.⁴ Az, hogy mi történt velünk külföldön, mennyire voltak kitéve fenyegetéseknek, milyen feladatokat bíztak rájuk, csak kevésbé ismert, pedig jó lenne megfejtetni, hogy ezek a honvédek hogyan élték meg hadifogságba kerülésüket, illetve miképpen viszonyultak az „idegen szolgálathoz”. Maga Szilvássy Márton azonban, ahogy sorait olvassuk, a „világnézés” lehetőségét látta ebben a kényszerű helyzetben, de ennek alapján nem vonhatunk le általános következtetéseket.

Noha a szerző útvonaláig végig jól nyomon követhető, sajnos minden egyes fogadó amit „gyűltanyaként” használt bajtársaival, vagy megszemlélt épület azonosítása meghaladja a forrásközlés kereteit, de ahol lehetett, sort került a naplóban szereplő látnivalók azonosítására.

A forrásszöveg átírásakor a mai magyar helyesírás alapelveit vettem figyelembe, de a hibásan leírt helyneveknél és fogalmaknál a szerző által írt sajtóságos formákat megtartottam, ezek javítását, magyarázatát lábjegyzetben közöltem. A kihúzott sorok, lapszéli megjegyzések szintén lábjegyzetben kerültek megjelölésre. Az esetlegesen hiányzó kötőjelek, névelők a főszövegben szögletes zárójelben találhatóak.

FORRÁSKÖZLÉS

Augusztus [1]849.

28. Arad. Rab vagyok a Fehér Kereszt vendégfogadó⁵ piszkos szobáiban. Lépéseim a kapu előtt összefonódó gulyák és zsoldosok akadályozzák. Mennyire az ablakokból látható, néhány honvéd tiszttársamat fegyver közt kísérik, s mint mondják, többet közülük meg is botoztak illetlen magaviselet miatt. – Túrni tanulj, ha élni kívánsz! – Zászlóaljbeli tiszttársaim közül Horváth és Ajkay⁶ tegnap hagytak el. Általuk küldtem el anyámnak emlékül magam helyett atillám és nadrágomat egy rövid levéllel mellékelve.

E napok nehezek, de tanulságosak voltak. Megismertem barátimat, meg a haza igaz és csak érdekért szolgált fiait.

³ Szilvássy Márton életrajzáának rövid összefoglalójára lásd *Bona* 1999. 279. o., de megtalálható még Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című művének XIII. kötetében is. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (A letöltés időpontja: 2019. január 15.)

⁴ A császári hadseregbe besorozott honvédek és honvédtisztek számáról, sorsuk későbbi alakulásáról Bona Gábor készített összefoglalót. *Bona* 1998b. 272–274. o. és *Bona* 2008. 82–86. o. A hadifoglyok sorsára röviden lásd *Hermann* 2007. 336–337. o., a megtorlás gépezetére pedig összefoglalóan *Hermann* 1990. passim.

⁵ A bécsi Franz Mahler tervezte klasszicista stílusú szállodát 1840–1841 között építették egy postakocsi állomás és vendégfogadó helyére. Az épület jelenleg is szállodaként üzemel. *Újj* 2012. 313–322. o.

⁶ Horváth Elek 1848. november 11-től százados a 44. honvédszászlóaljban, 1849 márciusától a világosi fegyverletételig zászlóaljának parancsnoka. 1850. február 1-jén besorozták a 8. (Lajos főherceg) soryalozredbe, 1854. október 15-én elbocsátották. Ajkai Ajkay Sándor 1848. november 11-től hadnagy a 44. honvédszászlóaljban, 1849. január 21-től főhadnagy, majd május 14-től százados alakulatánál. 1850. április 1-jén Pozsonyban sorozták be a 3. (Károly főherceg) dzsídáserezdehez. 1853-ban szerelt le. *Bona* 2008. 96. o. és *Bona* 2008. 462–463. o.

30. Arad. A Fehér Kereszt vendégfogadóból dél előtt az oláh templomba, s az ottaniakkal egyesülve dél után az óaradi transzportházba⁷ kísértettünk át. Elválásunk szerencsétlen sorstársainktól érzékeny volt.

31. Reggel 6 órakor Ula' htv escort⁸ alatt Dreispitzen–Vingán által Orzydorfra⁹ mentünk, ahol 250 főre menő transzportunk az iskolába zárattott be.

Szeptember

1. Utunkat folytatva a temesvári szerencsétlen csatatéren keresztül a várba, s innét a Fabrik és várközi térre¹⁰ vitettünk közhonvéd fogolytársaink közé, kiket már néhány nap óta őriztek a kopár, de tekintélyes helyen. Temesvár hatalmunk és bukásunk élő szemtanúja. E roppant vármű nagyszerű sáncolatai dacára ágyúink s védárkaink által annyira sakkban tartattott, hogy erős őrsége, ha a szerencsétlen csata nem történik, legföljebb 14 nap alatt kénytelen magát átadni.¹¹ Hej, éles halált, s kárhozatot szóró hangja volt akkor még a magyar ágyúknak, melyek most tétlenül hallgatnak, mintha a fájdalom fojtotta volna el torkokat – Szívem fáj.¹²

2. Szerencsés, kit balsorsa a várak penészes falai közé szorított. Ez legalább zavartalanul fájdalomainak szentelheti óráit, míg mi utunkban az ellenséges nép minden gúnyai és durvaságainak ki vagyunk téve. Ezt nem csudálom, alapja a felizgatott s félrevezetett oláh s rác nép butaságában fekszik. De midőn osztrák tiszték, kiket mi vendégeltünk, s kik könnyen hasonló sorsa juthatnak, elbizakodottságokban a katonai méltóság legszentebb törvényeit annyira lábbal tapodják, akkor lelkemből a fájdalom és megvetés keserű mosolya száll fel. Tisztelet, becsület e részben a muszkáknak.¹³

Állomásunk Újpecs¹⁴ volt.

3. Jánosföldre¹⁵ jöttünk. Lakosai németek, kiktől, ha pénzed van, mennyországokat is megveheted. Arad óta itt ettünk ismét némileg jól, drága pénzért.

4. Állomásunk Lázárfeld,¹⁶ német falu. Ha magyar vagy, a császárt gyalázza, ha német, a magyart. Engem egy német, beszédemről félreismerve ekképpen tisztelt meg: es giebt fiele rauber unter ihnen.¹⁷

5. Écska.¹⁸ Oláh, rác és svábokból álló vegyíték. A rácok bosszújuk[at] és durvaságukat minden kitelhető módon mutatták.

⁷ Katonai gyűjtőház.

⁸ Román határőr kíséret.

⁹ Temesség (ma Șag), Vinga és Orczyfalva (ma Orțișoara), Románia.

¹⁰ Temesvár-Gyárváros.

¹¹ A körülzárást követően Vécsey Károly csak 1849. június 11-én kezdte meg Temesvár erődjének lövetését. Noha elegendő löveg állt rendelkezésre, az ágyúzás ellenére a vár falai épek maradtak. Vécsey augusztus 4-én rohamot rendelt el, de ez a kísérlet kudarcot vallott. Az augusztus 9-ei, vereséggel záruló temesvári csatát követően nem csupán az erő elfoglalása vált lehetetlenné, de a szabadságharc kimenetele is véglegesen eldőlt. A szerzőnek annyiban igazolható a sejtése, hogy a vár őrsége jelentős veszteségeket szenvedett el az ostrom során. Lásd *Csikány* 1996. 44–90. o.

¹² A következő két sor tintával kihúzva, olvashatatlan.

¹³ A következő másfél sor tintával kihúzva, olvashatatlan.

¹⁴ Ma Peciu Nou, Románia.

¹⁵ Ma Iohanisfeld, Románia.

¹⁶ Ma Lazarevo, Szerbia.

¹⁷ Sok rabló van önök között (ném.).

¹⁸ Ma Ečka, Szerbia.

6. Ugyanítt nyugnapot tartottunk.

7. Écska a múlt nyáron előcsapataink fő hadszállása volt a rác lázadók ellen. Vidéken több csaták voltak, miután elleneink magukat a kedvező fekvésű Prelaszlán¹⁹ besáncolták. Utunk ezen szerencsétlen, a nemzeti háború áldozatává lett városán vitt keresztül. Kinézésre irtózatos (Schiller glokeját²⁰ jutatta eszembe), de lelkemre, mely az irtózatos képeket már megszokta, semmi befolyással nincs.

Prelaszka Titeltől²¹ fél órányira fekszik. Ékes mocsár által elválasztott város, mester-séges út köti össze több rendbeli hidakkal, melyeknek néhány az előnyomuló magyar csapatok elől felszedetett.

Titel maga a természettől teremtett legerősebb pontok egyike. Keletről a Tisza környezi terjedelmes mocsaraival, délről a Duna, nyugat és északról ennek mocsarai egy-néhány ölnyire emelkedő parttal, melyről 18 és 24 fontosok²² által a Tisza bal oldala és a Tisza–Duna közti vonal fedezhető. Ezenkívül a Tisza bal partja erősen el van sáncolva.

Lakosai rácok, jellemre durvák. Méltatlanságokat és csúfolódásokat itt túrtünk legnagyobb mértékben. Megdobáltak, leköpködtek, szakállunkat tépték! Hisz mi a szabadság Krisztusai vagyunk!

Táborunkat több előkelő szerbek látogatták meg, mintegy kibékülni. Érzék, hogy csalódtak. Ausztriát akarták eszközül használni, s magokat alacsonyították azzá. Politikájuk számítóbb volt a mienknél, s mégis bennbuktak. Ha e két népet a nemzetiség dühe el nem szakítja, Isten tudja, mik lesznek a következtetések. A csajkás kerület²³ ekkor a két legvitézesebb nemzet tanyája, hol erejét teremti s hova a vész óráiba visszavonulhat. Az erők, melyek egyesülve mindent kivihettek volna, most egymást semmisít[tett]ék meg.

Nemzetemet e sorson kívül elődeink ostobasága veri máig is. Hegyeink, s nevezetesebb mocsarainkat majdnem mind idegen népek kezei közt hagyják, pedig hol az erő, mely a csatára teremt magyart Erdély havasai és a Tisza–Duna mocsarai közt megsemmisíthette volna.

Estve tábortüzeinket körül állva danoltunk, s dalaink kelleme számos osztrák tisztén kívül a buta tömeget is meglepte.

8. Titelből az éji esőtől átázva korán reggel elindultunk, s még aznap hazánk szíverén, a Dunán átkeltünk Ószlankamentnél.²⁴ Szlankament a Duna jobb partján, már Szlavóniában fekszik.

Nehezebben szálltam ki a Duna hullámi fölött táncoló csolnokból, mint egykor anyám kebeliről, mert éreztem, hogy ha örökre nem, de hosszú időre léptem át honom e szent határát. Búcsúul még egyszer ittam szőke habjaiból.

¹⁹ Helyesen: Perlasz, ma Perlez, Szerbia.

²⁰ Friedrich Schiller *Das Lied von der Glocke*, azaz *Ének a harangról* című verse, amelyet 1799-ben írt.

²¹ Ma Titel, Szerbia.

²² 18 és 24 fontos ágyúk.

²³ A Csajkás kerület (más néven Sajkásvidék) Bács-Bodrog vármegye területén – a Duna és a Tisza összefolyásánál – Titel központtal 1763-ban létrehozott katonai kerület, amely a Katonai Határőrvidék részét képezte. A terület lakosai (századokba szervezve) a Dunán, a Tiszán és a Dráván tartoztak katonai szolgálót teljesíteni. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/cs-60BB/csjakasok-kerulete-610D/> (A letöltés időpontja: 2019. január 12.)

²⁴ Ma Sztari Szlankamen (Zalánkemén), Szerbia.

9. Állomás Új Szlankament (Sósváros).²⁵ Sokác²⁶ lakosai granicár²⁷ létökre szívesen fogadtak bennünket, mi a sok szenvedések által lehangolt kedélyeinkre kellemes hatással volt. A sokác vallásáért ellensége a rácnak. Ha kormányunk elég bátor s ügyes izgatókat küldeni közbökö, tehát ügyünk barátrívá teheti.

10. Minthogy transzportunk utolja a sötét és szeles éj miatt csak reggel szállhatott át, nyugnapot tartottunk.

Délután a Duna jobb partjáni hegyre tettem kirándulást. Nagyobb, szebb, sajátse-rűbb tájat, mint minöt az itteni szélmalomról láthatni, keveset mutat a természet. Észak s keletre a Duna–Tisza összefolyása, számtalan nádas mocsarai gyönyörködtetik a szem-lélöt. Délre a Száva, mint ezüstfonal és Belgrád fehér házai látszanak, nyugatra Szlavónia rónasága terjed szabályozott (eperfával körülültetett) útjai és falvaival.

11. Ingia.²⁸ Társunk egyikét fegyver közt kísérik. Lopott, meglehet, hogy tán a leg-vegső szükségéből. De ez mindegy, a világ nem néz okokat, csak a tettet s ő most, mint gaz-ember van bélyegezve, s nekünk is gyalázatot szerzett.

12. Ruma.²⁹ Szerém egyik legnagyobb városa csinos lánykák s jobb szellemű lakos-sággal.

13. Éji zivatar által nyugtalanítottunk.

14. Kukujevtre.³⁰ Határfalu sokác lakossággal. Amennyiben római katolikusok, bará-taink! Szegények még most is a 15^{ik} század elveiben mozognak.

15. Állomás Tovornik.³¹ Délután két zsidóval beszélgettem, ezek mondták, hogy Ausztria tisztjei 25 bottal kényszerítették az Ozoránál elfogott, de nagylelkűleg haza-bocsátott határőröket esküjüket megszegni, s a magyarok ellen ismét fegyvert fogni.³² Ausztria a katonai eskü szentsége mellett szónokol, s maga adott példát a megszegésre. Mi a zsidót illeti, ez – ha az ördögök közt látszik is – barátunk. Hogyisne, mikor az embe-riség ügye mellett küzdünk.

16. Wukovár. Megvallom, hogy szomorú érzéssel mentem ezen városba, félve a műve-letlen rác népek annyiszor tapasztalt gúnyától, de hála, most egyszer csalódtam, mert alig értem a város egyik jelentés nélküli utcájába, midőn egy körülbelöl 50 éves polgár-társnak nehéz sóhaja meggyőzött, hogy barátaim között vagyok.

Táborul a marhavásár választatott. Alig értünk ide, s a városból több magyar érzelmű polgárok jöttek látogatásunkra, sorsunk felöl tudakozódva. Nagy része tisztí karunknak estvéltre meghívatott tölök. Mi jól esik egy rendes vacsora tisztos házikörben, azt csak az tudhatja, aki heteken át moslékhoz hasonló levesen kénytelen tengődni, s kinek pénze nincs.

²⁵ Ma Novi Slankamen (Újszalánkemén), Szerbia.

²⁶ Alapvetően római katolikus vallású horvát népcsoport.

²⁷ Határőr.

²⁸ Ma Indija (Ingyia), Szerbia.

²⁹ Ma Ruma, Szerbia.

³⁰ Ma Kukujevci (Küke), Szerbia.

³¹ Ma Tovarnik (Felsőtárnok), Horvátország.

³² Karl Roth vezérőrnagy körülbelöl 9000 főnyi seregével 1848. szeptember 21-én tört be Magyarországra. Csapataival Josip Jellačić főerőhez kívánt csatlakozni, azonban a horvát bán a szeptember 29-i pákozdi vere-séget követően Bécs felé vette az irányt, így az egyesülés nem jöhetett létre. Roth megkísérelte visszavonni csapatait Szlavóniába, de a Perczel Mór, Görgei Artúr és Csapó Vilmos őrnagy vezette magyar alakulatok bekerítették csapatait. Az október 7-i fegyverletételt követően a foglyok egy részét visszaküldték Szlavóniába, a többieket a Tisza-szabályozásnál alkalmazták. *Hermann* 2001. 137–140. o.

A lakosok nagy része átkozta kormányunkat, mért nem jött fegyveres erővel segédmükre, mi könnyen megtörténhetett volna a szomszéd Eszék várból.³³ Okát nem is gondolhatom, hacsak balul nem voltak értesítve a nép érzelméről, de ha tudták a hangulatot s mégsem tettek, akkor átok rájuk, mert országunk vesztén működtek. Házigazdánk a Duna bal partjáról lőtt magyar golyót és egy kötet³⁴ még Rábovszky³⁵ alatt kiosztott magyar történyt, szomszédja Kossuth, Bem, Dembinski arcképeit tartja emlékül.

17. Nyugnap. Weiszheim Ádám polgártól ebédre hívtam.

A város fekvésre Veszprémhez hasonlít, csakhogy sziklafalak helyett kemény agyag dombok emelkednek fel.

18. Eszék. Vára a Dráva jobb és bal partján fekszik fahíd által összekötve. Építésre az aradihoz hasonlít. A víz jobb partján fekvő nagyobb s erősebb. Beszállásolásunk a német városban történt. Draskovits tábornok³⁶ szemlét tartott felettünk, s transzport vezető századosunk Riedlnek megparancsolta beszállásolásunkat. A várt és várost részletesebben nem nézhettem meg, mert ebéd után 1^{kor} lefeküdtem, s másnap reggelig csak az indulóra ébredtem fel.

19. Valpó.³⁷ Ide átázva és a sár által farsztva értünk be. Nevezetes épülete ezen egyébiránt csinos mezővárosnak Báró Brandau (kinek becsületére legyen mondva, hogy magyar érzelmű) kastélya, mely egy régi várhoz van forrasztva.

20. Nyugnapot tartottunk. Pénzemből kifogyva órát Jellasichnak³⁸ adtam el 8 f p ért³⁹ Vidéke erdő.

21. Mikolats⁴⁰ (rác) a Drávától negyed órányira, csinos piac s még csinosabb vendéglővel.

22. Moszlovina⁴¹ nyomorú szlávón falu. Lakosai tisztá[ta]lanabbak és butábbak az oláhoknál.

23. Bakits,⁴² két állomásnyira az említett falutól.

³³ Ma Osijek, Horvátország. A vár magyar kézen való megtartása 1848 decemberének második felétől azonban komoly nehézségekbe ütközött. Az ellátási problémák, a védősereg egy részének más harcterekre való elvonása, ebből következő elégtelen ereje, valamint a várban maradt császárhű tisztek hozzáállása nem tette lehetővé az eszéki várórség számára nagyobb szabású hadművelet lebonyolítását. A védősereg végül 1849. február 14-én kényszerült feladni Eszéket. A vár elvesztésével együtt a magyar fennhatóság is megszűnt a környéken. Eszék feladására lásd bővebben *Rabár* 1998. 130–176. o.

³⁴ Köteg. A korszakban lőszerként használt papírtöltéseket hatosával összefogva, kötegenként helyezték ládába.

³⁵ A szerző feltehetően báró Hrabovszky János altábornagyra, péterváradai és szlávónai főhadparancsokra utalt. *Bona* 2015. 124–125. o.

³⁶ Draskovic von Trakostyan, Georg gróf (1805–1889): cs. kir. vezérőrnagy.

³⁷ Ma Valpovo, Horvátország.

³⁸ Jellachich Károly hadnagy. Önkéntes a Tolna megyei önkéntes nemzetőrségnél, majd ugyanitt 1848. november 10-étől hadnagy. Ezt követően hadnagyként szolgált a 41., majd pedig a 135. honvédszászlóaljnál. 1849. augusztus 27-én besorozták a 18. (Konstantin nagyherceg) sorygalegerezdehez. *Bona* 1998a. II. 132–133. o.

³⁹ Forint pengő. A Habsburg Birodalom törvényes fizetőeszköze 1857-ig az ún. osztrák-értékű forint volt. 1 forint 60 krajcárral volt egyenértékű.

⁴⁰ Ma Donji Miholjac (Alsómiholjac), Horvátország.

⁴¹ Ma Podravska Moslavina (Drávamonoszló), Horvátország.

⁴² Ma Bakić (Terbenye), Horvátország.

24. Állomás Verőce,⁴³ Szlavónia harmadrendű városa. Épületei dísztelenek, az egy Pachevits kastélyt kivéve.⁴⁴ Csinosságának sokat árt a körülö[tt]e] lévő büdös sáncárok.

Estve a nagyvendégfogadóba mulattam néhány más transzportbeli tisztársam között Nagy Sándorral.⁴⁵ Fájdalmainkat nemzeti dalaink, s vörösbor enyhítette.

25. Nyugnapunk volt. A város piaca Terg Jelacica Bane nevet viseli. Ebéd után egy izraelita kereskedőnél olvastam hírlapot. Belőle értesültem, hogy Kossuth, Bem, Dembinski kíséretükkel Widdinbe hajóra ülve megmenekültek.⁴⁶ Ugyan nála találkoztam egy oszt-rák határvéd századossal, kinek fia nálunk szolgált, mint főhadnagy.

26. Szlavóniát meghaladtuk. Pittomáts⁴⁷ első falu Horvátországban határőrökkel. Csinosság s rendre a szlavóniai falvakat sokkal felülmúlja. Gazdám minden várakozáson túl szíves volt.

27. Virie.⁴⁸ Házigazdánk zászlótartó volt a Szent Györgyi határőr ezrednél. Katonai műveltséggel bírt s tiszta németséggel beszélt. Kapacitálni akartam, de sehogy sem tudta megfogni, miképp bírt egy olyan ember, mint Kossuth, aki még csak báró sem volt, annyira felemelkedni. Okaimra végre azzal felelt, „hochmuth wird gestraft”⁴⁹. Szép, ha az ember szabadon neveltetik.

28. –

29. Kaproncán át folytattuk utunkat állomásunkba, Ludbregbe.⁵⁰ Kapronca védbásztájául szolgált egykor a szorongatott kereszténység a törökök diadalmas fegyverei ellen, most csak a város féken tartására elégséges. Az egész, mint látszik, földvár, s magas sáncairól 9 fontos⁵¹ tátong a város felé. Lakosainak, ha tévednének, az igazság s törvényesség hangjait fülbe sugdálná. Utunk csinos szőlőhegyek alatt kanyargott Ludbregbe, mely koldus s piszkos lakosain kívül semmi nevezetessége sines. Herceg Batthyány kastélya katonai kórodául használtatik.

30. Warasd. Horvátország legcsinosabb városa Zággráb után, nagyrészt német lakossággal. Állomásul egy közel lévő nyomorú falu választatott.

⁴³ Ma Virovitica, Horvátország.

⁴⁴ Helyesen: Pejácsevich. A verőcei uradalmat a Pejácsevich család a mitrovicai birtokaiért cserébe, kárptólásként kapta 1750-ben. Pejácsevich József a verőcei vár helyén 1800 és 1804 között barokk és klasszicista stílusjegyeket viselő kastélyt építtetett. 1841-ben a kastélyt és az uradalmat Wilhelm Shaumburg-Lippe herceg vásárolta meg.

⁴⁵ Nagy Sándor (1824–?): előbb őrmester, majd 1849. július 1-jétől hadnagy a 129. honvédszászlóaljnál. 1859. augusztus 25-én sorozták be a 7. (Prohaska) sorygaleozredhez. 1855-ben még a seregben szolgált. *Bona* 1998a. II. 560. o.

⁴⁶ Kossuth Lajos 1848. augusztus 17-én Orsovánál, Bem augusztus 22-én a Déli-Kárpátokon keresztül, Dembinski pedig augusztus 15-én lépte át a török határt. Kossuth és kísérete ért először Vidinbe augusztus 22-én, ahol több mint 2 hónapig tartózkodtak. *Pásztor* 1974. 145–146. o.

⁴⁷ Ma Pitomača, Horvátország.

⁴⁸ Ma Virje (Prodavíz), Horvátország.

⁴⁹ Az önhittség elnyeri méltó büntetését (ném.).

⁵⁰ Ma Koprivnica és Ludbreg, Horvátország.

⁵¹ 9 fontos ágyú.

31. Nyugnap. Reggel Egerváry⁵² és Kováts⁵³ barátimmal Warasdra mentem, hol az Arany Oroszlányhoz szállottunk be. E vendéglő örökké emlékezetes lesz előttem csinos házi lány és jó ebéd által. Egész napomat e kedves körbe töltöttem barátim és transzport vezető hadnagyon br. Pacobovszkyval.

A városba szédelgő osztrák tisztek egy része minden alkalmat felhasznált valami civakodás megkezdésére, de tudva céljukat, hallgattunk s túrtünk, nehogy bajba keveredjünk a kajánok⁵⁴ által.

Régi erősségéből egy sánctarab és néhány épület töredék áll.

Néhány igen lelkes magyar emberre is találtunk.

Október

2. Horvátország határát a Dráva épülő hídján Sauvitsnál⁵⁵ áthágtuk. A vidék csinosbulni kezd, különösen szép a Dráva jobb partján fekvő hegylánc fehérlő templomai és házaival.

3. Pettau,⁵⁶ 36 napi utunk célja, kis város a Dráva bal partján rendezett épületekkel.

Lakosainak nagy része szorgalmas, öngondolkodás nélküli. Elkorcsosult vendek.⁵⁷

Mennyire el voltak előljáróiktól vakítva, látható gazdasszonyom nyilatkozatából, aki azon kérdésemre, hogy látott e már rebelleket, mert most azok állanak ám előtte, azt felelte bámulva, hogy az nem lehet, mert a magyar rebellek (a zsvány kifejezést gyengédségből elhagyta) olyanok voltak, mint die in Wald umgehen.⁵⁸

Délután a város látására mentem, de alig értem át a hídfőn, midőn egy négy lovas hintóból magyar hangokat hallok. Odarontok, s egy barátomnak⁵⁹ édesanyja két anyagi lánykájával keresi fiát. Be bódog, kinek ily szép testvére lehet, boldog kit viszont szeret. Fiukat felkeresni kötelességemnek tartottam, kit kevés fáradság után meg is találtam, s anyja karjai közé vezettem. Többé nem látom e kedves családot, de az idősb lánykának, Eperjesy Gabriellának nagy kék szemei örökre szívembe maradnak.

4. Marburg.⁶⁰ Utunk Stírnia egyik legterjedelmesebb völgyén kanyargott, tiszta, elszórt faluk közt.

Mondhatom, nem a legkellemesebb érzéssel mentem ezen városba, melynek határaitban honszerető Palatinalis huszárink árulással elfogattak, s közülök 12, nevezetesen

⁵² Egerváry József (1829–1912): a 23. honvédszászlóaljban először hadnagy, később főhadnagy, majd 1849 februárjától százados. 1849. augusztus 26-án besorozták a 7. (Prohaska) sorgegyezredbe. 1853. február 25-én váltságdíj ellenében leszerelték. Lásd *Bona* 2008. 310–311. o. és *Bona* 2000. 44. o.

⁵³ Sajnos a Kováts vezetéknév alapján bizonyossággal nem állapítható meg az említett honvédtiszt kiléte. Esetleg Kovácsy György (1820–?) százados, akit szintén a 7. (Prohaska) sorgegyezredbe osztottak be, vagy Kovács Károly (1825–?) hadnagy, aki Egerváry Józsefhez hasonlóan győri születésű és a 23. honvédszászlóaljban szolgált. Őt azonban az 54. gyalogezredbe sorozták be. Lásd *Bona* 2008. 593. o.; *Bona* 1998a. II. 286. o. és *Bona* 2000. 50. o.

⁵⁴ Kárörvendők.

⁵⁵ Ma Zavrč, Szlovénia.

⁵⁶ Ma Ptuj, Szlovénia.

⁵⁷ A szlovén népcsoport korabeli elnevezése.

⁵⁸ Akik az erdőt járják (ném.).

⁵⁹ Feltehetően Eperjesy Sándor (1831–1906): hadnagy, aki a 41. honvédszászlóaljnál szolgált. 1849. augusztus 23-án sorozták be a 8. (Lajos főherceg) gyalogezredhez, és 1850. április 15-én szerelték le. *Bona* 1998a. I. 362–363. o.

⁶⁰ Ma Maribor, Szlovénia.

Szokoli őrmester, agyonlövetett. Mind mondják, a halálnak nyugodtan s férfiasan néztek szemébe. Béke hamvaiknak!!!⁶¹

A város szép épületek, de szűk utcákkal bír. Minthogy elindulási óránk bizonytalan volt, éjen át a pályaudvarba aludhattam, s reggel 3 és 4 közt elindultunk a gőzösön.

Amennyire a félhomályból kivehetém, e vidék regényes, legnevezetesebb részlete e pályának a város fölötti tunel.

5. Reggeli 5^{kor} Ehrenhausen előtt voltunk. A nap elvonva éji fátyolát bíbor színbe festette a Mura sziklákba megtört habjait. Ehrenhausen vidéke egyike a legszebbeknek. Kiérve a keskeny hegyszorosbul széles – tiszta mezei házak s jól művelt földekkel gazdag – rónaság terjed a szem előtt. A habos Mura ezüst hullámitól átmetszve a völgyet környező hegyláncok, agg kastélyok, zárdák s templomoktól fehérlenek. Leibnitzon túl, mely mintegy 3 órányira lehet Ehrenhausentől, a vidék újra tágul, de regényességéből is vesz.

10 óraker a grázi pályaudvarban állottunk. A várost idő rövidség miatt nem láthatam, de mennyire a gyöngye ködből kivehetem csinosnak, különösen a várból nézve festőinek kell lennie.

Gratzból a híres Jungfern sprung sziklacsúcs⁶² alatt, majd regényes hegyszorosulatok, majd szelíd völgyeken át futottunk Bruchba,⁶³ hol délutáni 3 óraker a kocsikból ki, s a város kaszárnyájába beszállásoltattunk. A pálya merész kanyarulatai s építményei által Európa első vonalai között foglal helyet.

6. Bruch. Vidos Kálmán⁶⁴ bátyától néhány sort küldtem szüleimnek. Naponta szobánk rendezésével, melybe 16^{an}, köztök Muszer⁶⁵ és Egerváry vannak, foglalatoskodtam.

7. Bruch. Csinos, tiszta, de élet nélküli város. Lakosai egykedvű, nagyobb részt golyvás stájerokbul áll, kik úgy látszik, semmi nemes szenvedélyt, s célt a jól élésnél nem ismernek. Béke emberei maradnak, ha járomba fogod is.

Délután a város fölötti romokat néztem meg, mely, mint látszik a középkor rabló lovagjai ellen szolgált védelmére a városnak.

8. Korán reggel agyonlőtt huszáraink sírhalmát látogattam meg. Néhány árva virág-szál által díszesített sírhalmok a temetőn kívül, egy szomor[ú]füz alatt van oly feliratú keresztel:

⁶¹ A Prága környékén állomásozó 12. (Nádor) huszárezred tagjai kisebb csoportokban már 1848 októbere óta igyekeztek hazaszökni. A megbízhatatlannak tekintett huszárokat 1849. május végén Észak-Itáliába vezényelték, de az út során több csapat is megkísérelte a hazajutást. Június 4-én egy csapat sikeresen megszökött, azonban a június 10-ei és 12-ei kísérletek kudarcra fulladtak. A résztvevő huszárokat Bruck an der Murban és Marburgban hadbírótság elé állították. Az altszöket kivégezték – köztük a szövegben említett Szokolay János őrmestert –, a legénység egy részét pedig tizedelésre ítélték, azonban a 12-ei akcióban részt vevő közhuszároknak megkegyelmeztek. Szokolay Jánost a kivégzőhelyen temették el társaival együtt, jeltelen sírokba. A Nádor-huszárok szökésére lásd részletesen *Kedves* 2007. 176–179. o.

⁶² Jungfernsprung bei Gösting elnevezésű dolomit szikla, amelynek legmagasabb pontja 550 méteren helyezkedik el, Gratztól északnyugatra.

⁶³ Ma Bruck an der Mur, Ausztria.

⁶⁴ Feltehetően Vidos József, a Vas megyei nemzetőrség volt főparancsnokának unokaöccséről van szó. *Bona* 2015. 582–583. o., ill. *Smidt* 1967. 593. o.

⁶⁵ Muszer (Musser) Károly (1829–?): hadnagy a tiroli-, vagy az Újházy-féle vadászszázalóalnál. 1849. június 13-án Csornánál megsebesült. A fegyverletételt követően 1849. augusztus 25-én sorozták be a 10. gyalogezredhez. 1851. január 19-én pénztér kiváltja magát. *Bona* 1998a. II. 526. o.

Drei Gemeine und drei Korporals aus dem L. k. k. Palatinal Husaren Regiment.
Gott gebe ihnen die ewige Ruhe.⁶⁶

Leobenben hagyták oda ezredüket, s miután a hegyi szorosokon többszöri attackokkal átvágtak, Bruchnál egy század sorgyalogság, két ágyú és a nemzetőrség segédelmével elfogatott a 40 hős.

9. Bruch. A hegyekbe tettem kirándulást, de utat tévesztve a legmagasabb pontot el nem érhettem, minek következtében kénytelen voltam visszatérni, a sikert máskorra hagyva.

10. Ausztria nagymester a büntetésben, minket moraliter⁶⁷ öl meg. A lélek elborzad, ha látja miképp kénytelen magát 300 ifjú az unalom elől kártya és dorbézolásba ölni.

Győződésem szerint okos kormánynak csak két teendője lehet: vagy megsemmisítése, vagy amennyire lehet, megnyerése az ellenséges elemeknek, de az ifjú fogékony lelkeknek ily nemű megsemmisítése vétek az emberiség es státusz ellen.

11. Zsófia főhercegnő⁶⁸ utazott Leonbenen által Bruchba. Érzeményim, melyek hazám és nemzetem legnagyobb ellenségének látásánál átfutották keblemet, fájdalmasak voltak. Ámde a nép, mely csak bókolni tanult meg, tette szokás szerint ünnepélyeit a fogadásra. Estve 6 fáklya kíséretében a polgár zene tisztelkedett, érzéstelen, mondhatom erőltetett háromszoros „evive”⁶⁹ bevezetéssel.

Gyermekségem óta csodáltam, ezen a vak sors által felemelkedett egyéniségek türelmét, mert bele nem unnak s el nem tiltják ezen gyakori nyomorú közelkedéseket.

12. Bruch. A 9^{én} el nem sült kirándulást a hegyre újra megkísértettem Muszerrel. 6 órai mászkálás után sikerült a legnagyobb magosságot elérnünk. Fáradtságunk a kies kilátás által bőven lön jutalmazva. Körülünk számtalan hegycsúcsok emelkedtek merész sziklafalakkal, míg a láthatárt Tirol és felső Stájer[ország] kopasz havasai zárták be.

A Mur és Mürz völgye fehér utai és házaival kellemes ellentét a vadregényes sziklákhoz. Hazám kék hegyei is láthatók, de melyek nem tudom, hacsak nem a Körmönd⁷⁰ és Szombathely közti határ hegylánc.

13–14. Bruch. Raksányi honvédelmi szövétnékinék olvasásával foglalatostkodtam.

15. Agyonlőtt huszáraink sírhalmát koszorúztam fel.

16. Néhány nap óta azon hír, hogy név szerinti jegyzék küldetett fel hazabocsátásunk végett, kezdte könnyebben hívő barátinkat lelkesíteni, mígnem ma álmaikból a porba estek. Felügyelő hadnagyunk nyilatkozata szerint ugyanis parancsolat jött, mely szerint szétszórva a cseh, lengyel és német ezredekhez közzvitézéskül lennénk beosztva. Én erre – esmérve a német modort – már Aradon el voltam készülve.

17. Napjaink jövődő sorsunkról aggodalmak közt folynak. Barát barátinak panaszkodik, legnagyobb része levert, mások még most is légeképek után kapkodnak.

⁶⁶ A császári-királyi Nádor huszárezred három közlegénye és három tizedese. Adj, Isten, örök nyugodalmat nekik (ném.). A Bruck an der Murban kivégzett huszárokat a helyi St. Ruprecht temetőben hantolták el, név szerint: Kocsis Pál káplárt, Mille János káplárt, Sipos Gábor káplárt, ill. Kovács Lajos, Kuklits János és Szabó József közhuszárokat. *Kedves* 2007. 178. o.

⁶⁷ Morálisan.

⁶⁸ Ferenc József osztrák császár édesanyja.

⁶⁹ Éljen! (ol.)

⁷⁰ Körmend.

18. Sejtellem teljesült, a német és cseh ezredekbe vagyunk beosztva. És miután megtörtént hosszú készülétek után a bevezetés, még most is várnak oly szemtelen császári hivatalnokok, kik hamari szabadulással akarnak bennünk ámítgatni. A nyomorultak azt hiszik, hogy megszökünk, ha valódi büntetésünket közlik, pedig korántsem, mert büntet-tünkre minden szerencsétlenségei mellett is büszkék vagyunk, hisz ezt hazánkért szenvedjük s ez rajtunk drága folt.

Délután, míg beosztásunkon működtek, a 3/4 órányi Karpfenberget⁷¹ néztem meg regé-nyes, csak 1818-ban elpusztult váráért.⁷² A vidék, mely a vár éléről nyílik, kies, mint minden stájer vidék változatosságai által. Karpfenberg tiszta, csinos város a belső országot és a trieszti vaspályától által vágva. Ugyanitt egy magyarországi mézeskalácssal találkoztam.

19. Bruch. Min annyira törték fejüket, megtörtént valahára – beosztattunk – én a b. Prohászka 7. számú gyalog karintiai ezredbe. E perctől 8 kínos év tátong reám borzadalmaival, melyeket minden kísértetek dacára férfiasan határoztam eltűrni.

20. Némi habozás után reggel 8 órakor Bruchból elindultunk, s a vadregényes szépségű Mura völgyén Grátzon át, hol reggeli 11^{6¹} esti 6¹⁸ mulattunk, 21^{én} reggeli 6^{kor} Laibachba, Karintia fővárosába értünk.⁷³

Mit a minap idő rövidség miatt kénytelen voltam elmulasztani Grätz láthatását, azt most szerencsés voltam elérni.

Grätz a legcsinosabb város, mit Pesten kívül láttam, két lánchíddal. Épületei csinosak, különösen a nagy piac néhány középkori épületei gyönyörű cirádáikkal, s egy különösen freskójáról nevezetes.

Feltűnő még egy egészen vasbúli épült ház több rendbeli boltok és kávéházzal.

A város északnyugati oldalán egy középkori hegyi vár áll, mely védelemre ugyan gyenge, de az alkotmányos császári polgárság féken tartására elégséges. Kint fenmaradott sáncok és várfalak mutatják, a város erősítve volt.

21. Reggeli hat órakor értünk Laibachba a Bécs–Trieszti vasútvonal jelenlegi legutolsó állomására.

Laibach minden csín nélküli város a Száva által kettéhasítva. A város fölött egy régi–új rongyokba bújtatott vár áll jelképéül a vak engedelmességnek. Nevezetes reánk Batthyány Lajosnak hosszabb idei fogságáru.⁷⁴ Őrzik, mint a rossz lelkek a föld kincseit, minek következtében belsejét meg sem nézhettem, de mint hallottam, több politikai áldozatokat rejt jelenleg is titkos kebelében.

22. Időm legnagyobb részét a város elsőrendű kávéházában töltöttem, hol néhány szabad érzelmű, becsületos polgárokon kívül oskolatársam, Torkos Imre Radetzky huszár tizedesre találtam. A régen látott, sorstól üldözött barát feltalálását véglakomával ünnepeztük éji 2 óráig.

⁷¹ Helyesen: Kapfenberg, Ausztria.

⁷² Oberkapfenberg vára, amelynek egy részét ekkoriban lebontották, hogy köveit felhasználják a helyi színház építéséhez.

⁷³ Ma Ljubljana, Szlovénia. A szerző itt téved, Laibach nem Karintia, hanem Krajna fővárosa volt.

⁷⁴ Besorozott katonaként Szilvási ekkor még nem tudhatta, hogy gr. Batthyány Lajost hol tartották fogságban. Feltehetően később értesült erről, és vezette fel naplójába utólag az információt.

23. Állomásunk Luits.⁷⁵ Az út, mely Laibachból Luitsba vezet hosszas, de nagyszerű. Az ka'st⁷⁶ hegláncon átvezető császárút számos kanyarulatai, de csekély emelkedése által a legterheltebb kocsiknak is könnyűvé teszi a sziklák fölötti áthágást.

Oberlaibachnál⁷⁷ különösen nevezetes egy szikla alól ömlő oly bőségu forrás, mely alig huszonöt lábnyira többkerekű fűrészmalmot lát el vízzel.

24. Mit a természet nagyszerűt teremtett, azt az ember merész műveivel szépítette, szelídítette. Az Oberlaibachnál kezdődő császárút, miután a Luitsi vidéket átkanyarogta, lassudag emelkedéssel csinos völgyeket vág át, s egy meredek szikla hegyoldalon vezet Planináig.⁷⁸ A völgy, mely magas fenyvekkel gazdag hegyektől környezve nyílik az utas előtt, ritka a természetben. Szokatlan esőzések és a Planinai szikla alul kirohanó forrás tengerárként lepte el a máskor gyönyörű vidéket, melyből most csak árva tölgy sudarak s egy dombon épült falu házai látszanak ki.

Planina a trieszti tengeri áruk élénk átrakodó helye az ismeretes Windischgratz herceg kastélyával.⁷⁹ Innét a vidék, melyet a már említett csapásút nagyobb kanyarulatok, de hasonlólag csekély emelkedésekkel vág át, mintegyre vadul egész Adelsbergig.⁸⁰ E város csekély, de világhírű barlangjáról.⁸¹

Szerencsétlenségemre a várostól egy fél óra távolságra fekvő faluba jutottam szállásba, mindazáltal fáradságom dacára ebéd után rögtön társakról gondoskodtam, hogy e természeti remeket láthassam, mi hosszabb rábeszélések után sikerült is.

Van Adelsbergen egy úgynevezett Barlanghivatal, mi a fülgyelésen kívül méregdrágán hagyá élvezni azt, mit a természet ereje ismeréséül nyújtott az emberiségnek. Mily gyalázatos neme ez az indirekt adónak, rajzolni nem akarom. Én, kinek napi díja 5 xr pengő,⁸² csak Muszer Kari barátom szívességéből – ki helyettem a 18 xr pengő belépti díjat lefizette – láthattam e természeti remeket.

A barlang negyed órányira fekszik a várostól kopár sziklahegyek alatt. Bemenetelkor rendszeren néhány spicli áll, vasrostély zárja a természetbarát elől. Alatta egy patak rohan a barlangba, mely miután két mérföldnyi utat tett a hegyek alatt, Planinánál bújik ismét a világ elé.

Maga a barlang merész üregein kívül számos részletes szépségekkel bír. Különösen nevezetes az előúr Ferenc császár emlékével, s a patak fölött vezető csinosan kivilágított híddal. Továbbá a táncterem bizarr alakjai is gótikus fogházával. Az ugró kút, a zuhatag, a nagy oltár, a bagoly, a csipke, kendő, függöny, szónokszék és a vágópad szalonna hasábjával.

Sok helyett több ujjnyi vastagságú oszlopok átvilágított, mások a legtisztább hangoakat adják.

⁷⁵ Helyesen: Loitsch. Ma Logatec, Szlovénia.

⁷⁶ Karszt.

⁷⁷ Ma Vrhnika, Szlovénia.

⁷⁸ Ma Planina, Szlovénia.

⁷⁹ Helyesen: Windisch-Grätz. Az ekkor Alfred zu Windisch-Grätz herceg tulajdonában lévő Haasberg kastély 1846-ban került a család birtokába, mára azonban csak a romjai maradtak fent, ugyanis 1944. március 28-án partizánok felgyújtották a kastélyt, a család levéltárával együtt.

⁸⁰ Ma Postojna, Szlovénia.

⁸¹ Postojnai cseppkőbarlang.

⁸² Krajcár pengő, lásd a 39. jegyzetet.

Micsoda érzelmeket gerjeszt a keblekben a természeti ritkaság nem tudom, énbenem – mivel legkevésbé bírtam – a vallásosság érzelmit pendítette meg.

25. Hét és fél órányi gyalogolás után Wiebachba⁸³ értünk. Az olasz építkezésmód és természetnek itt vannak első nyomai. Fügét itt láttam téli ápolás nélkül szabadon nőni.

26. Görtz (Gorizia)⁸⁴ a néven nevezett grófság fővárosa, épületei újszerűek, lakosai vegyíték olasz és krainokból.⁸⁵ Szállásunk a várostul negyed órányira eső Sanct Pietro⁸⁶ helységben volt.

27. Nyugnap. Délután egy ismeretlen szép művésznő – egykor a milánói színházban szerepelt – mulattatott bennünk kellemes dús hangjával.

28. Topojano Jurlan⁸⁷ falu balra az udinei úttól. Az út jó, a vidék egyike a legszebbeknek, hasonlít egy nagyszerű, jól rendezett angolkerthez. Topojanóban már szabadabb érzelmű olaszok és csinos lánykákra akadtunk.

29. Udine. Olaszország első nagyobb városa, nevezetes az olasz szabadságharcosok gyáva csatavesztéséről.

A város szűk utcái s piszkos külsejű házai által kellemetlen. Legcélirányosabbak a házak előtti tornácok, melyekre a boltok nyílnak, s melyek eső és meleg ellen védenek. Barna női különösen csinos hajéket viselnek. Kastélya a katonaság összevonása, és védelemre van rendelve.

30. Nyugnap. Az olasz szeretet bennünk, szereti a szabadságot, de érzéseit nyilvánítani bátortalan, halni gyáva. Hogy a transzportbeli tetűktől menekülhessek, magánházban háltam.

31. Állomás Codroipo. Fáradtság miatt időmet a transzportház falai közt töltöttem makaróni főzéssel.

November

1. Codroipótól egy órányi távolságra folyik a Tagliamento, melyben a leghosszabb, az újjobbi hadjáratok által tetemesen megrongált híd vezet által, melyet még láttam. E víz szárazzal keskeny erekben kígyózik, de tartós esőzések s olvadásokkor Dunánk szebbségi-vel vetekedik.

Mint a parti erősítések mutatják, a Tagliamentónak nevezetes stratégiai pontnak kell lenni. A víz bal partján régi erősítmények s nagy Napóleon haderejének emlékoszlopai Ausztria ellen építve. A jobb partiak Ausztria művei a tüzes olasz oroszán ellen.

Pordenonban tiszta laktanyába szállásoltatánk be. A várost, mely kevés ízléssel van építve, csinos hegyi patak futja körül.

Az olaszok itt is szívesen láttak bennünk, de beszéd – e lelki tolmács – hiányában kölcsönös mimikával üdvözölhattük csak egymást.

2. Conegliano. Az olasz, mint látszik, jelekben nyilatkozik. Ma két ily különböző nyilatkozatnak voltam szemtanúja. Utunk felén Saciléban számos olasz újonckal találkoztunk, kik közül egy, valamivel oldalvást eső, jó reggelt mondva szeméit égre szegezi,

⁸³ Helyesen: Wippach. Ma Vipava, Szlovénia.

⁸⁴ Ma Gorizia, Olaszország.

⁸⁵ Krajnaikból.

⁸⁶ Ma Šempeter pri Gorici, Szlovénia.

⁸⁷ Feltehetően Tapogliano, Olaszország.

s kezeivel szívére mutatott. Értettük, mit érez, mit gondol, s mire vágy. Midőn Coneglianóba értünk, mindjárt a város szélén, egy erkélyen kitűnő szépségű 16 éves lánykát láttam, aki bosszúját, bár nem a legillendőbbben, transzport komendáns hadnagyunkon nyelvkiöltéssel töltötte ki.

Conegliano életem egyik legemlékezetesebb helyei közé fog tartozni, mert benne váltam el Muszer Károly barátomtól, kit sok együtt viselt öröm és szenvedés csatolt hozzám. Fennmaradt néhány óránkat a barátságunk szentelve töltöttük.

3. Reggel Muszer Kari barátomtól – kit a Mazzuchelli ezrednél⁸⁸ hagytam hátra – váltam el. Hazámat meggyilkolták, a barátság szent láncait is szét kell tépniük, hogy a pohár telve legyen. Én kiürítem, hogy a meggyült epe levében fulladjanak meg.

Szomorú érzelmeim közt a Piave folyamához értünk, mely sokban hasonlít a Tagliamentohoz. A víz bal partjani erősítmények Napóleon korából valók, az olasz szabadságharcosoktól foltozva, a jobb partiak Radetzky művei többrendbeli, mintegy 20 ágyúra való reduttokkal.⁸⁹

Innét az út, mint a leégetett házak mutatják, csatatéren vezet keresztül Trevisóba. A várostól mintegy órai távolságra mezei lakok (villák) környezik az utat jó ízléssel s kényelemmel építve, de a pusztuló kertek, s művészi maradványok mutatják, hogy mostani tulajdonosai megunták e kies szolgaföldet.

4. Nyugnap volt, s Treviso szűk, piszkos utcáit vizsgáltam. E várost Nugent altábornagy⁹⁰ lövöldöztette.

Nevezetes főtemploma, hol sok jeles képek közt leginkább a város legújabb lövöldöztetéséből rajzolt két jelenet lepott meg.

5. Transzportunk több részre szaggattatott. Egy része, mint Devits,⁹¹ Tomsits,⁹² Müller⁹³ Mästrén⁹⁴ által Velencébe, más része Paduába ment. Mi, a nagyobb rész a vicenzai úton haladtunk Castelfrancóba. A város közepén régi erősítmény romjai állanak.

6. 22 geográfiai mérföld (miliare geografico) átgyalogolása után délután 3 órakor Vicenzába értünk. Villa Franca és Vicenza közt csatatéren haladtunk.

Az itteni transzportházban találkoztam Baumgarten⁹⁵ pozsonyi tanuló társammal.

⁸⁸ A galíciai kiegészítésű cs. kir. 10. (Mazzuchelli) sorsyalogezred.

⁸⁹ Zárt sánc.

⁹⁰ Laval Nugent (1777–1862): ír származású császári tábornagy. Tartalék hadtestével 1848-ban Radetzky itáliai hadseregét támogatta, majd harcolt a honvédsereg ellen, elsősorban a Dunántúlon.

⁹¹ Devich Ferdinánd (1827–1891): 1848. július 6-án Veszprémben állt be a 6. honvédszászlóaljhoz. 1849. január 17-én nevezték ki hadnaggyá a 39/3. gyalogezrednél, majd a 101. honvédszászlóaljhoz került, ahol 1849 júniusában főhadnaggyá léptették elő. 1849. október 6-án besorozták a 27. (Piret) sorsyalogezredhez. *Bona* 1998a. I. 312. o.

⁹² Tomsits István (1825–1883): 1848 őszén önkéntesként jelentkezett a honvéd tüzérséghez, majd 1849. január 15-étől hadnagy a feldunai hadtest hadműveleti irodáján. 1849. március 19-én nevezték ki főhadnaggyá. A fegyverletételt követően 1849. augusztus 28-án őt is a 27. (Piret) sorsyalogezredhez sorozták be. *Bona* 1999. 352. o.

⁹³ Müller Károly (1828–1883): 1848. október 19-étől hadnagy a honvédsereghez csatlakozott 34. (Vilmos) gyalogezred a 1. zászlóaljánál. A váci ütközetben főhadnaggyá léptették elő, majd pedig (az alakulatából megalkotott) 122. honvédszászlóaljnál százados rendfokozatban tette le a fegyvert. Szintén a 27. (Piret) sorsyalogezredhez sorozták be. *Bona* 2009. 125. o.

⁹⁴ Helyesen: Mestre, Olaszország.

⁹⁵ Baumgartner József (1831–1898): aki saját állítása szerint hadnagyként szolgált a 24. honvédszászlóaljnál. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/b-F8/baumgartner-jozsef-> (A letöltés időpontja: 2019. január 12.)

Estefelé a városban tettem vizsgálatokat. Vicenza olaszhon eddig látott városai közt első, melyről elmondhatom, hogy szép, sőt meglepő! Épületei általában komorak, mint minden emlékei a középkornak, melyben gyenge negédség s férfiúi erő oly kellemesen egybeolvadtak. Különösen szép magas tornya a hozzá ragasztott templommal, mely alul – és az emeleten – boltíves tornáccal van ellátva. Egykor az isten tiszteletére szolgált, de mióta az osztrák hadseregbeli horvát határvédektől kiraboltatott, raktárul használtatik. Alsó tornáca ízletesen rendezett gyümölcsládáktul hemzseg.

7. Nyugnap. Kastélyainak nagy része lakatlan. Lakosai szabadelvűek.

Vicenza az olasz osztrák háborúban árulás s gyávaság áldozatja lett. Jelenleg a város féken tartására az úgynevezett Montbergon, melyet magyar katonáink szuronyai foglaltak el Ausztriának, 3 sáncban több ágyú, s egy 30 fontos bomba üteg állíttatott fel. A csatavonalat képző hegyláncban még látható a légberöpített puskapor toronynak maradványai, melynek sok olasz és svájci szabadságharcosok lettek áldozati.

8. Vicenzából az út egy félívet képző hegylánc völgyiben vonul Verona felé, csinos vízmértékre emelt ültetvények között. Az úttól félóránnyira emelkedik sziklás kopár hegyen⁹⁶ Rómeó és Júlia Montechi és Capuletti⁹⁷ várak, mint örök emlékei a tiszta szerelemnek.

Montebello⁹⁸ falu Napóleon dicsőséges hadjárataiból nevezetes.

Állomás Sant Bonifacio,⁹⁹ dísztelen városka vasútállomással.

9. Szent Bonifációtól balra esik a hídjáról híres Arcole!

Az országúttal majdnem párhuzamosan halad a vaspálya. Jobbról a tiroli havasok dombokká fajult ágai láthatók csinos új kastélyok és régi váromokkal.

Délután 1^{kor} Verona erősített falait léptük át.

E városról keveset írhatok, minthogy folytonosan az Eto jobb partján fekvő Procoli fortban¹⁰⁰ tartattunk fogva. Mennyire ennek sáncairól kivehetem, a város azon kívül, hogy fal és sáncokkal van körülvéve, még több kisebb rendű fortok is vannak elibe építve. Különösen megerősített a város fölött emelkedő hegy, melyen 4 nagyobb várokon kívül több citadellák, erősített tornyok vannak. Érdekes az úgynevezett Arsenal, melynek merész hídján, mint mondják, ellenségei elől menekült.

Jelenleg Radetzky, s így az olaszországi katonai és polgári kormányynak fő fészke.

10. Nyugnap. Fájdalomra nevezetességeit, mint amfiteátrumát és sírkertjét nem láthattam. Egyébiránt, mint futólag kivehetem, a város, bár az Eto által futja, piszkos. Lakosai olaszhon gyermekei közt leglelketlenebbek.

Az itteni transzportházban találkoztam győri születésű Nagy Sándor barátommal, ki többször jól megvendégelt.

11. Állomás Valeggio.¹⁰¹

Peschierát,¹⁰² s ennélfogva a Garda tavát jelenleg nem láthattam, minthogy utunkat a leégett állomások miatt más vonalon kellene bevégezni.

⁹⁶ Utólagos betoldás a sor fölött: Shakespeare által halhatatlanított.

⁹⁷ Értsd: Montague és Capulet.

⁹⁸ Ma Montebello Vicentino, Olaszország.

⁹⁹ Helyesen: San Bonifacio, Olaszország.

¹⁰⁰ Erődített, erődítés.

¹⁰¹ Ma Valeggio Sul Mincio, Olaszország.

¹⁰² Ma Peschiera del Garda, Olaszország.

12. Castiglione.¹⁰³ Szállásnak egy régi korada (előrébb kolostor) szolgált. Ezen város és Valeggio közt nevezetesebb manőverek estek, de áruulás és hanyagság miatt rendszeren az olaszok veszítették el.

13. Délután 2 órakor a Haynautól meglövöldözött Bresciába értünk. Megrongált épületeit lakosai szorgalma már annyira helyre állította, hogy csak kormos falain látható az egykori veszély. A férfúi arc sebhelyekkel szép, városok úgy érdekesekek, ha szabadság csorbáit viselik magukon.

Brescia általában szép. Művészi ékesítményekkel gazdag épületei magasak, utcái tisztábbak, rendezettebbek, mint olaszhon eddig látott városai.

14. Nyugnap. Délig kenyér és pénz faszolással¹⁰⁴ tartottak fogva a transzportház pizkos falai közt.

Délután híres temetőjét néztem meg. E szent helyhez a milanoi útról gyönyörű cédrus allé vezet, mi karcsú termete által már maga képes bámulatra ragadni a vándort. Tornáca, kápolnai művészi szépség s rendezettséggel épült. Különösen 3 carrarai márványból faragott basrelief¹⁰⁵ és a főkápolna oltárán álló Gábrriel angyal, mint repülve a feltámadásra fű. A sírkertben álló két oroszlánok remek faragásúak.

Főtemploma architektúrai merészség által érdekes, de a szépművészet annyira hiányzik belőle, miképp bátran állíthatom, hogy Olaszhon templomai közt ez legkopárabb. Piacát az ószerű Communálé díszesíti.

25. Lodi. E nap egyike volt életem legszomorúbb, leglehangoltabb napjai közül. Unalom, a múlt napok emlékei, a homályos idő érzéseimet annyira lehangolták, hogy egész valómon a legmélyebb levetség egy nemivel a sóvárgó honvágnak lett uralkodóvá. Halni vágytam, de nem itt, hanem egy más, most tőlem messze eső földön, kedves hazámban. Magyarországon. Mióta öt elhagytam, keblemben egy semmi látvány által be nem tölthető űr van, mely minden fájdalmi mellett is kedves, mondhatom isteni.

Délután szüleimnek írtam levelet, röviden minden fájdalmas érzélem érintése nélkül.

26. Ma reggel jelentem meg századosom előtt raporton,¹⁰⁶ német bakaruhába öltözvén. Előállításom után fegyverrel gyakoroltak, s egy Kalbschedel nevű stájer újonc szomszédságával tiszteltek meg. Így múlt el iszonyú magyarázatokkal kísérve a dél és délutáni gyakorlat.

Idegének s szenvedés közt a honfiak s barátok társasága megbecsülhetetlen. A nap negyedik órája mindig ily mennyországot nyújt számomra, midőn parancsolat után szeretett barátimmal néhány óráig együtt lehetünk. Gyültanyánk a város egyik mellék kávéháza Marcerosonál.

27. Délelőtt fegyverrel gyakoroltak, hogy nehezen esett, nem tagadhatom, de mi tőlem telhető volt, megtettem, nehogy a tanító altiszt gorombaságainak tegyem ki magamat.

Este ismét gyültanyánkon jöttünk össze. Barátság, s ha nem csalódom, nemsokára a szerelem boldogsága fűszerezik szabad óráimat.

¹⁰³ Ma Castiglione delle Stiviere, Olaszország.

¹⁰⁴ Vételzéssel, azaz a heti zsold és az általában 2 napra kiosztott kenyéradag felvétele.

¹⁰⁵ Földombormű.

¹⁰⁶ Kihallgatáson

28. A rajzolás, mi gyermekkoromban untató volt, mert szilaj kedvcsapongásaim, s játékaimban akadályozott, most fő élményem. Fájdalom, hogy későn ébredett bennem a nemes művészet gyakorlására a vágy, de mi még a scitatio¹⁰⁷ mezején elérhető, szünetleni ipar által akarom elérni. A rajzművészet többi ágai szebbek, nemesebbek, de az élet ezen nemében, melyre egykor önként, most kényszerre léptem, egyedül hasznos. Déli szabad óráimban Muszer Kari barátomnak írtam levelet Bellonába.

29. Gyakorlat helyett a század irodájában töltöttem időmet. Mindegy ez rám nézve, habár arany övvel ajándékoznátok is meg, szívem s érzeményem örökre hidegek maradnának hozzátok, s ügyetekhez. Szívemet hazám s a szabadságszeretet bírják, melyet ti gyalázatosan megfojtottatok.

30. Földim egykor szardíniai huszár tizedes, most korcsmatulajdonos¹⁰⁸ által hívatam meg vacsorára. Honi szokás szerént, jó ízletű gulyáshússal kezdte meg estebédünket, mely víg, honunkról beszélgetések közt folyt el, míg a takarodó otromba hangjai hazamenésre nem intettek. 25 évек folytak el, mióta a testvér olaszont lakja s több évек óta családjá által gazdagon, s boldogon, de szíve, mint maga vallja, újabb s erősebben vonatik hona felé.

December

1. Santissimo nevet viselő kaszárnyánkából a Castalba¹⁰⁹ hordozkodtunk által. Tanítóimtól többször hallottam, hogy a munka nem szégyen, de ha Lodi népes utcáin kelene nekik szalmazsákokat hordani, alighanem eltérnének ezen általános kitételről.

2. Minden szenvedéseim mellett is gyengébb érzelmeim, finomabb nevelésem által vagyok boldog. Este, míg társaim ostoba meséikkel mulatják magukat, addig én lelkem s szívem mélyéből meríték képeket, s pokrócaim terhe alatt izzadva Marceroso csinos leányának tüzes szemei s junói alakjáról képzelgek.

4. Gyűlhelyünkön voltam, ahol újonnan érkezett, ezredünkhöz beosztott honfitársaimmal talál[koz]tam. Sorsuk általában a mienkhez hasonlít, ők is letek a fájdalom tengereben gyöngyöket.

5. Ezredesi parancs következtében századosom magyar bankjegyet, mely egy kettészakasztott 30 xr p¹¹⁰ állott, vette be. Nehezen váltam meg magyar pénzünk ezen egyetlen emléktől, de nehogy magamnak kellemetlenséget okozzak, átadtam, had csináltosan az ezredparancsnokság magának ingyen quodlibet.¹¹¹ Este a Marcerosónál Küry barátunk¹¹² olvasta Kossuth Lajos búcsúját hazánktól.¹¹³

18. Nem akarom szépiteni magam mentegetésekkel, december 6^{diktól} 18^g naplóm megszakadásának egyedül könnyelműségem oka. E napokat jobbára olasz nyelvtan és Dumas

¹⁰⁷ Érdeklődés (lat.).

¹⁰⁸ A név nélkül említett tizedes az 1831–1848 között a szárd-piemonti király nevét viselő, évtizedeken át Itáliában állomásozó 5. huszárezred katonája volt.

¹⁰⁹ Feltehetően Castello Visconteo.

¹¹⁰ 30 krajcár értékű kincstári utalvány.

¹¹¹ Ahogy tetszik (lat.).

¹¹² Feltehetően Küry Lajos (1829–1907): 1849. január 25-én léptettek elő századosossá a 65. honvédszászlóaljnál. 1849. augusztus 30-án sorozták be a 7. (Prohaska) soryalozezredhez. *Bona* 2008. 622–623. o.

¹¹³ Feltehetően azon másolatban terjedő kéziratról van szó, amely Kossuth „orszói búcsúszózatáé” vált ismertté, de a szöveg nem magától Kossuthtól származik.

Monte Christójának olvasásával töltöttem. A munka minőségéről nem szólok, legyen mindenki meggyőződése szerint. Engem mély érzelmei boldogítottak.

Tizenkettődikén, egy év után első levelet kaptam szüleimtől 80 fr pengővel. Levelekre 13^{dikán} feleltem. E naptól máig a dorbézolásé voltam. Legközelebbi fellebbvalómat, szakasz tizedesemet kelle le boroznom és pecseneznem. Most én uralkodom rajta.

Búcsú a hazától

Kitárom reszkető karom
Ölelni földedet
Reá záporként hullatom
Fiúi könnyemet
Szülöttidben csalatkoztám
The hű, s igaz valál hozzám.

Fogadd fiúi eskümet
Midőn kibujdosom
Hogy szende nyájas képedet
Szívemben hordozom
s a míg koporsóm eltakar
Külhonban is leszek magyar.

S hogy álmom édesebb legyen
hazám határin túl
maroknyi port viszek velem
Síromba vánkosul
S így bármely távol ég alatt
Tőled nyerem nyugalmamat.

Kunoss Endre¹¹⁴

21. Lodi. Délelőtt papír darabkákra írt jegyzeteimet írtam rendes naplómbe, többi fennmaradott időmet utazási készülétek, bornyúm pakolásával töltöttem. Este barátimat látogattam meg a huszár és Marcerosónál, s miután ők elhagytak, az utóbbi leányával, Mathildel enyelegtem.

22. Lodi. Ígéretemet beváltandó, reggeli 7 óraker Egerváry Jóskámmal utolszor látogattam meg Marceroso s leányát. A kávézás után forró kézszerítással búcsút vettem a kedves háztól, melynek falai közt annyi boldog órákat éltem szenvedéseim tengerei közt. Mire hazaértem¹¹⁵

¹¹⁴ Kunoss Endre (1811–1844): ügyvéd, költő. Életére lásd: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/k-8D2C5/kunoss-endre-93C9F/> (A letöltés időpontja: 2018. november 25.)

¹¹⁵ A füzetből fél oldal kitépve.

23. Sonciono¹¹⁶ 10 millányi mars¹¹⁷ után majdnem elfulladtam a bornyú terhe alatt. Vállaim dagadnak, tudóm, mely gyermekkori kicsapongásaimban megromlott, egyre gyengül. Isten tudja, át lépem-e a kedves Olaszhon határát. Ha halmom kell, örömebb halok e testvéremzet forró földin, mint Krain hideg kebelén.

24. Nyugnap. Szállásom egy csinosan festett földszinti szobából áll. Agyam egy kötet kórós széna. Aludni a hideg miatt nem tudtam. Délelöttem legnagyobb részét őrmesterremnél, élelmezési napló készítésével töltöttem.

25. Logratto. Őrmestereimnél voltam szálláson, mert szükségük volt reám. Legényeink egyike, bizonyos Mandl félelemből, mivelhogy bornyúját elvesztette s reggel későn jött, tompa bicskájával köpönyeg és frakkon által balkeze egyik erit átvágta. Este polentát¹¹⁸ parancsoltunk, melléje barátságos házigazdánk szalámit és füstölt oldalast adott.

26. Brescia falai alatt egy több, [mint] másfél órai távolságra fekvő faluba mentünk. Estefelé Völkel őrmesteremmel a városba mentem, részint hogy a Haynau ezredhez beosztott barátimmal, részint, hogy a színházat láthassam (mert még eddig nem lehetett alkalmam). Barátimat nem találhattam meg. A színház 7^{kor} kezdődött. Ószerű s kopott kinézésű, de belső nagysága s szépsége által tökéletesen kielégítő épület. Moór Károly operát adtak teljes zenével.¹¹⁹ Az énekesek várakozásomnak nem feleltek meg, de annál inkább meglepett a darab közé szőtt fantasztikus balett.

27. Nyugnap. Ebéd után Egerváry és Küryvel újólá barátaim felkeresésére indultam, s ez alkalommal, sikerrel. Itt találtam még Balogh Gusztit¹²⁰ és Károlyt¹²¹, Horváth Palit,¹²² Havasyt¹²³ és Vetésit.¹²⁴ Örömről az új találkozásokról kitörő volt, de mintha a sors megátalkodott volna ellenem, ezen legedesebb mostani életemben oly ritka percekit is a gyors elválás ürömmel keseríti. Búcsúmkor megígértem, hogy Klagenfurtból írni fogok nekik. Bánásmódban a mienkhez hasonlóan részesülnek. Pálinkás,¹²⁵ ki velem Dévánál hosszabb időig előrszöszött, s kivel szoros barátságban voltam, időm rövidege s a Marenengo kórház távolléte miatt nem kerestem fel. Brescia gazdag (rebellis vár), de Haynautól épületek és vagyonban tetemesen megrongált város. Utolsó lázadások éstelen számítás nél-

¹¹⁶ Helyesen: Soncino, Olaszország.

¹¹⁷ 10 mérföldnyi menetelés. Az akkoriban alkalmazott földrajzi mérföld 7403,2 méterrel egyezett meg. Ezt azt jelenti, hogy egy nap alatt több mint 74 km-t meneteltek.

¹¹⁸ Kukoricalisztból készült kásás étel.

¹¹⁹ Friedrich Schiller *Haramiák* című drámájának Giuseppe Verdi által irt operaváltozata.

¹²⁰ Balogh Gusztáv (1822–?): a fegyverletételkor a 18. (Attila) huszárezred alszázadosa, 1849. október 19-én besorozták az 57. (Haynau) sorgyalogezredhez. *Bona* 2008. 129. o.

¹²¹ Balogh Károly (1825–1895): százados volt az 1. honvédszászlóaljnál. Aradon besorozták az 57. (Haynau) sorgyalogezredhez. *Bona* 2008. 132. o.

¹²² Horváth Pál (1823–1886): százados volt az 1. honvédszászlóaljban. 1849. szeptember 23-án besorozták az 57. (Haynau) sorgyalogezredhez. *Bona* 2008. 468. o.

¹²³ Feltehetően Havas Ferenc (1822–1852): Pesten állt be a honvéd tüzérséghez. 1848. október 19-étől hadnagy és tüzérségi segédtsízt (később főhadnagy) volt a feldunai hadtestnél. Buda ostrománál a 8. hatfontos lovasüteg parancsnoka. 1849. június 28-án áthelyezték ütegeével a VII. (feldunai) hadtesthez, ahol századosként léptették elő július 12-én. A fegyverletételt követően szintén az 57. (Haynau) sorgyalogezredhez sorozták be. *Bona* 2008. 435. o.

¹²⁴ Vetésy Mihály (1818–1874): 1848 szeptemberétől hadnagy a debreceni önkéntes nemzetőrcsapatban, majd 1849. január 17-től főhadnagy a 68. honvédszászlóaljnál, április 24-től százados az újonnan alakult 89. honvédszászlóaljnál. Besorozásakor szintén az 57. (Haynau) sorgyalogezredhez került. *Bona* 2009. 525. o.

¹²⁵ Pálinkás Imre (1828–1853): 1848 júniusától önkéntesként harcolt a 4. honvédszászlóaljnál. Alakulatánál Erdélyben október 3-tól hadnagy, majd 1849. február 23-tól főhadnagy. *Bona* 1998b. 626. o.

küli volt. Szeleskedésit pénz és emberáldozatokban gazdagon fizette meg. Fegyvergyára Európa híré.

28. Castiglione. Vidéke Napóleon hadjárásaiból híres. Divíziónk¹²⁶ egy elhagyott templomba volt beszállásolva. A nap fennmaradt néhány óráit és éjjelét őrmesteremnél ételmezési jegyzék készítésével töltöttem.

29. Valeggio. Utunk Volta és Gortó, az olasz szabadságháború két nevezetes pontjai közt kanyargott. Voltánál a Goctónál kapott csapást fizette vissza Radetzky serege. 1^{kor} fáradtan a Lago di Gardoból eredő sebes Mincio Lombardia és Venetia határát hágtuk át. Ezen folyó keskeny, minden szépség nélküli völgyben kanyarog el Mantua falai alá. Magas, az átkelés akadályozó partjai által több nevezetes csatáknak szolgált alapul. A két partot egy régi, de még ép középkori vármű köti össze hármastornyával.

30. Valeggio. Nyugnap. Háromnegyed órai távolságra egy alig 7 házból álló olasz faluba szállásoltattunk. Időmet írás és politikai vitákkal töltöttem korlátozott gondolkodású őrmesteremmel.

31. A Somma Campanói magosságok alatt Villafrancón¹²⁷ által haladtunk Verona felé. Az út és vidéke gazdag emlékekben a múlt olasz háborúból. Santa Lucia temetőjénél, mely néhány száz lépéssel fekszik előbb Verona külső erősségeivel, szerezte a 10^{dik} osztrák vadászzászlóalj magának a vitéz nevet. Zászlóaljmag ugyanazon Fortba szállásoltatott, melyben először zárva voltam.

Menasche¹²⁸ után Egerváryval a város múltkor nem látott nevezetességeinek szemlélésére mentem. Első volt az amfiteátrum. Nagyszerűsége által jelenlegi közmulató helyeinket sokkal felülmúlja. Ovális alakú, 44 sor, két–két láb magasságú lépcsőzete állványul szolgált nézőinek. Belseje 15000 embert könnyen magába fogad. Ezen – a már romlásnak indult – épület a mellette épült új őrházzal legelső díszei Verona nagy piacának. Regényes zöldség piacát este láthattam csak. Verona erődítés művészet és ókor emlékekben gazdag.

Január 1850.

1. Mestre gőzössel reggeli 8 órakor indultunk meg, Veronából. Legénységünk általában ablak nélküli kocsikba ültetett, de én őrmesterem szívességéből Ilrendű vagonba mentem, így védve voltam a tiroli bércekről jövő csipős szél ellen. Fél 11^{kor} Vicenza, ½ egykor Padua mellett voltunk. Gőzösünk túlságosan lévén megterhelve a Tincio emelkedésnél fennakadtunk, úgyhogy csak egész zászlóaljunk segítségével érthettünk a legmagasabb pontra. 4 és 1/2^{kor} állomásunkon voltunk. Itt hadnagyom közbenjárásával kérttem századosomat a Velencébe mehetésre, de tőle kerekas megtagadást nyertem válaszul. Leverve vágyam nem sikerültén mentem őrmesteremmel egy osteriába,¹²⁹ új terveket kohlolni.

2. Megállapított tervünk szerint reggel tizedesemmel a poggyászos szekerekhez kommandírozottam¹³⁰ magamat, hogy hátra maradhassak. Őrmesterem hálapénz fizetés ürügy alatt hagyta el a zászlóaljat. Hosszas ingadozás után végre elszánta magát a bemenésre,

¹²⁶ Osztály, vagyis a sorgyalogság 2 századból álló alegysége.

¹²⁷ Ma Villafranca di Verona, Olaszország.

¹²⁸ Napi egyszeri főtt ételt tartalmazó főétkezés.

¹²⁹ Kocsma.

¹³⁰ Parancsoltattam.

miután poggyász s fegyvereinket egy poggyászörnek átadtuk, sebes lépésben haladtunk a vasútvonalon Malgera felé. A vár alatt egy gondola (gondoliers) feketére festett keskeny ladikba ültünk, s a vaspálya híd és a légberöpített Sant Julian Fort között evezünk Velencébe. E város tekintete nagyszerű és sajtóságos, hasonlítható valami bűv[ös] toronyhoz, mely számtalan kastélyaival és 44 tornyával a tengerből bújt volna fel.

A fő csatornán újra gondolába ültem s a fő utcán végigvezve a Sant Marck téren kötöttünk ki. E térnél sajtóságosabb, meglepőbbet nem láttam. Az egészen valami költőin nagyszerű ömlik el. Moór modorban épült doge palotája, három hosszú mozaik művel gazdag temploma a világ első nevezetességei közé tartoznak. Piaca a tenger melletti oldalon áll, a Márk oroszlán és tornya, temploma elő részén a Napóleon által elrablott híres bronz lovak. E tér előtt nyílik a Molo, számtalan hajói és gondoláival félhold alakban. Oldalait egyes templomok, lagúnákra épített házak képezik. Délután egykor – miután terét még egyszer átfutottam – indultam meg visszafelé s a márványból épült Ponte Rialton átkelve, dísztelen szűk utcákon át végre a főcsatornához értem. Utcái, melyek a gyilkolásra vannak teremtve, hidakkal vannak egymással összekötve.

Velence ereje, gazdagsága megbukott akkor, midőn Ausztria kormánya a világkereskedést Triesztbe kezdte csalogatni. Velencére csak a független olaszhoz hozhat ismét derút, Ausztria féltékeny kormánya sohasem.

Délután 2^{kor} ismét gondolára ültem s a San Secondo fort mellett, melyről 18 részt 36 24, 18 és 12 fontos ágyú tátong a lagúnákra. A lehető legsebesebben eveztem Mästrébe, útitársam ez alkalommal örmesteremen kívül az olasz szabad csapatoknál szolgált tüzérkapitány volt, aki rokonszenvét beszéd helyett kézszerítgatás által nyilvánította.

Mestréből omnibuszon¹³¹ mentem Trevisoba.

3. Treviso. Nyugnap. Este a deutschmeister ezredhez¹³² beosztott szerencsétlen sorstársaim[mal], köztük Vidos Kálmánnal találkoztam.

4. Conegliano. A flegmatikus Muszer Karimat találtam ismét fel, akit még a viszontlátásra ünnepelt estély sem volt képes kiemelni modorjából.

5. Pordenonétól félóránnyira egy hitvány olasz faluban szakaszommal együtt tehénistállóba szállásoltattam.

6. Nyugnap. Időmet a falu svájci kocsmárosánál töltöttem, kinél több, a falutól óranegyednyi távolságra fekvő pamut gyárban dolgozó honf. esmertettek meg szabad hazájuk jeles katonai szerkezetével.

7. Codroipo. Tédig érő hó s iszonyú fergeteg közt esti hat órakor értem örmesteremmel állomásra, hol pénztár örül voltam rendelve. Éjemet átnedvesedve, tehénistállóba töltöttem.

8. Reggeli 7^{kor} a poggyász és pénztár szekerekkel Udinébe mentem előre, eha¹³³ Castelba szállásoltattam, hol először álltam őrt, mint osztrák katona.

9. Nyugnap. A nedves idő és áthülés következtében gyomorgörcsbe betegeskedtem. Udínét, hova csokoládézni mentem be, csak futólag nézhettem meg. Piaca az újszerű ortanya és Communál épület által szép.

¹³¹ Ló vontatta közforgalmú közlekedési eszköz.

¹³² A cs. kir. 4. (Deutschmeister) soryalozegred.

¹³³ Ahol.

10. Gemona. A némethonba vivő passzus torkán kopár sziklák alatt fekszik. Tőle félóránnyira esik Osoppo, az olasz felkelők egyik utolsó, de gyáván feladott menhelye Hisz nagyobb részint szőkevény papok őrizték.

11. Clausen¹³⁴ (Rocolana) szennyes falu az említett szoros legszűkebb üregében.

Az út miután a tiroli havasokról rohanó Tagliamentót elhagyja, a Ferlach patak fölött kanyarog mindegyre meredekebb és szűkebb szikla hegyek aljában. Szebb, vadregényesebb zuhatagokkal gazdagabb vidéke Európának ennél kevés lehet.

12. Nyugnap. Örmesteremnél Naplóm rendezésével foglalkoztam.

13. Pontafel¹³⁵ négy óránnyira az említett állomástól magas, de már fával benőtt hegyek közt Karintia határfaluja Olasz Pontaffeltól a Ferlach patak választja. Pontafelt zászlóaljamban néhány századjai vették be az utolsó felkeléskor. Mert papok, szájhősök s éhenhaló naplopók védték. Házigazdám egy becsületes német volt, kinek 3 fia szolgál ezredünknel, s ki meleg szoba (olaszthonban télen át fel nem lelhető) és jó ízű ételekkel látott el.

14. Saifnitz wend falu félóránnyi távolságra Tarvistól.¹³⁶

Utunk szép, most hóval erősen befödött völgy és hegyoldalokon kanyargott. Malburgheth¹³⁷ faluba hol néhány óráig pihentünk a fölötte épült erősség mely az olasz háború következtében újra építettet nevezetes Napóleon dicsőségteljes hadjárásaiban... százados védte, míg nem árulás következtében embereivel együtt vitéz halált halt. Tőle negyedóránnyira a szűk völgy közepén emelkedő dombon még egy erősség épül, melyből azonban még csak az előkészületek láthatók. A körüllevő magas sziklás hegylánc zergekkel bővelkedik.

Saifnitznál az iskolás gyermekek állítottak ki mezítlén fővel félig összefagyva vitéz? zászlóaljunk bámulására.

15. Nyugnap. Időmet az uradalmi vadásznál töltöttem a zerge vadászatróli beszélgetésekkel.

16. Tarvis s Arnoldsteinon át rossz út s hófergetben Neuhausba mentünk. A vidék minőségéről a mindent elborító sűrű köd miatt nem szólhatok. Arnoldsteinnél 3 főből álló küldöttség s zenekar várt bennünk, mire századosom is felkötötte copfját, s bár fáradt és fagyosak voltunk, vége s hossza nem lett az igazodás s tisztelgéseknek.

17. Fenyvekkel gazdagon benőtt hegyek aljában ballagtam Villachba, melynek díszruhába bújt nemzetőrsége a beliepte volkshimnével¹³⁸ várt bennünk.

18. Nyugnap. Szállásomról ebédre máshova kellett volna a városi bölcs tanács rendelete következtében mennem, de minthogy a tányér nyalogatásnak nem vagyok barátja, örmesteremmel az arany bárányba mentem. Itt olvastam a „Wanderer” hírlapból, hogy a keleti kérdés be van fejezve, minek következtében az iszlámhoz áttért magyar és lengyel menekvők Aleppo[ba] és az át nem tértek Koniekbe, kis-ázsiai városba tétettek őrizet alá, nehogy lelkük tüze által az pihenő Ausztria alá füstöljenek.

19. Velden. A Charinthiai tó felső szélén csinos vidékben fekszik. Egy, az Ernő ezredhez¹³⁹ beosztott kapuvári fiúval beszéltem.

¹³⁴ Ma Chiusa, Olaszország.

¹³⁵ Ma Pontebba, Olaszország

¹³⁶ Ma Camporosso és Tarvisio, Olaszország.

¹³⁷ Ma Malborghetto-Valbruna, Olaszország.

¹³⁸ Népszerű himnuszával (ném.), értsd: az Osztrák Császárság himnuszával.

¹³⁹ A cs. kir. 48. Ernő főherceg nevét viselő – magyarországi kiegészítésű – sorgyalogezred.

20. Jan[uar]. 12^{kor} roppant néptömeg közt – kik ösmerőseik fogadására rohantak – értünk Klagenfurtba, az itteni tábornoktul fogadva. A nép közül az, ki szeretetjít visszanyerte örült, mások, kik a betegségek áldozatai lettek, sírtak. Én közömbösen jöttem be, nem voltak ismerősim, nem barátaim, nem érdekelttem senkit, de engem sem senki.

21–22. Klagenfurt. Házigazdám a „Guthmuthig”¹⁴⁰ német modorbul való. Az ügynek – melyért küzdöttem – talán ellensége, de nekem ifjúságom s műveltségem barátommá tette. Neje egy valódilag művelt házi nő gyermekileg ápolt házánál. Este színházban voltam.

23. Szüleimnek írtam levelet pénzért, felvilágosításokkal jövődő pályámra? gazdaszatról. Házi asszonyom emléklapját köszönettel kézbesítettem.

Február

1. Fő élményem néhány nap óta Napóleon életírásának olvasása. Tettei nagysága s dicsősége új kitartásra ébresztik meghajtott lelkemet. Isten, adj hazámnak Napóleon helyett Washington.

2. Midőn honvéd koromban a rendetlenséget meguntam, sokszor kívántam az oszt-rák hadseregbeni rendet katonai életünkbe behozni, de most, miután megismerkedtem vele, fel kell kiáltanom Isten ments meg tőle! A szolgálatot, kivéve tisztjeik öregebb részét, hanyagabban veszik honvédeinknél. Tisztaság a katonai élet e fő ingere kevésbé otthonos, mint az oláh kunyhókban. Csak külső mázzal bírnak. Az itteni garnizon kaszárnya ágy-neműi utálatig telve vannak főreggel.

3. Estéimet a Fekete Sas vendéglő demokratáival töltöm.

4. Egykori házigazdám nál tettem látogatást, kinek családja – mert szíveket valóságos polgári erény lakja – szeretve fogad. Egerváry barátomnak unalmai elűzésére két darab könyvet adtak.

5. Este a görög és angol hon közt keletkezett zavarok okát olvastam részletes adatokkal.

6. Márc. Jóskámnál töltöttem délutánom szabad óráit. Mióta meg van mentve boldog vagyok, időmet vele enyelgem el nevetve. Mintha szerelmes volnék, oly buzgón csüngök vonásain, s vajon nem vagyok-e az? Hisz ő egyedüli barátom. S mi a szerelem más, mint két szív rokon érzelmén alapult részvét ragaszkodás.

7. Lelkemet merész gondolatok futják át. Meg szeretném menteni az emberiséget gyalázatos igájától. Mozgásokat veszek észre, titkos, de borzasztókat, minőt a tengeren láthatna, mielőtt megdühödne. A szabadság vihara Európa s kormány hajóit fogja eltemetni, az összecsapás irtózatossá fog lenni.

8. Míg sorstársaim a tekeasztal körül töltik szünidejüket, addig én a kórodában Jóskámnál. Emlékezetünk a múlt, reményeink a jövőben halásznak. Beszélgetéseink tárgya tanulókorunk boldog órái, midőn szenvedélyek helyett legfőljebb vágyak töltötték kebleinket, s az emberi viszályokból nem ismertünk mást szüleink s tanítóinknak kicsapongásainkra tett dorgálásánál.

9. Márc. Mától fogva Zsebnaplót viszek. Cél nélküli kiadásaim szüleim tetemes segé-lye mellett az utolsó időkbe zavarba hoztak, azért elhatároztam pénzügyeim rendes keze-

¹⁴⁰ Jóindulatú (ném.).

lését. Adósságaim lefizetése után fennmaradt pénzemhez leendő, de biztos jövedelmeimet számítva lesz ha 83^{mal} osztom, naponként 32 x pengő költeni való.

+Naplóm tisztázásánál fordítás közben február 5^{dikétől} március 5^{dikére} ugrottam. Pótléku az elmaradtak itt következnek.

6. Febr[uar]. Napjaim érdektelenül szünetleni irkálás közt folynak, mely, mint minden gépies foglalkozás, irtózatosan terhel.

19. Febr[uar]. Egerváry barátomat typhus¹⁴¹ előjeleivel kórházba kísértem.

20. Minden gondolatim Jóskám körül forognak. A nap negyedik órája midőn láthatására mehetek, elérhetetlennek látszik. Rosszabbul van, mint tegnap, szegény folytonosan mosolyog, talán a boldogabb élet előképeit látja.

21. Lorentzy, volt Vilmos huszár kapitány¹⁴² Józsi mellett délutáni 2 és három közt meghalt. Józsi Istennek hála rosszabbul volt, mintsem hogy sorstársunk nehéz haláltusáját észre vette volna... Ő kérdéseimre zavartan felel. Társalgás közben derűtséget mutatok, nehogy aggodalmaim leverjék, de képzelem, hogy mosolyom a zivatar közt kibukkanó naphoz hasonlít. Nincs felderítő ereje!

22. Betegem számára vittem fehér ruhát, de az ő s Richter hadnagy által kitartólasomra felkértem nem eresztettem be. Jót akart tenni, hogy a ragálytól megmentsem, s mégis végzetlenül megbántott. Barátom talán haldoklik, s hanyatló pillanataival keres, hogy utolsó gondolatját szó vagy jel által tudassa velem. Átkozott az ember még jószándékában is.

Március

3. Szüleimtől kaptam levelet 50 pengővel. Nagyanyám halála, kinek annyi boldog órákat köszönhetek, levert. Lujza részvétén örültem.

4. Testvéremnek feleltem, leginkább Lujza végett. Öcsém gondatlanságát, bár fájt, korlalhatlanul nem hagyhattam. Minden szava könnyelműséget árul el. Testvéreim tanulási rendszere helyett kutyáim s volt paripám magaviseletivel ismertetett meg.

5. Emlékezetem a múlt boldog óráin mereng.

Folytatási megszakasztott március hój jegyzeteimnek.

10. Márc. Egerváry Frigyesnek¹⁴³ írtam levelet. Időm többi részét az Abrichtungs reglaman¹⁴⁴ olvasásával töltöttem. Délutáni kettőkor Jóskát néztem meg, azután sétálni mentem, de minthogy a komor természet komorabb lelkemnek semmi élvezet sem nyújtott.

¹⁴¹ Tífusz.

¹⁴² Lorenzi, Francesco (1814–1850): a szabadságharc kitörése előtt tizedes volt a 7. Kress-könnnyülovas ezredben. 1848. október 5-én átállt a honvédsereghez, őrmesterként szolgált a 10. Vilmos-huszárezredben. 1849. január 6-tól főhadnagy alakulatánál, majd július 20-tól alszázados. 1849. augusztus 29-én sorozták be a 7. (Prohaska) soryalomezredhez. *Bona* 2009. 42. o.

¹⁴³ Egerváry (Mausberger) Frigyes (?): 1848 őszétől a győri 23. honvédszászlóaljban szolgált, november 13-án hadnaggyá léptették elő. Saját állítása szerint később főhadnagy volt a 39. honvéd zászlóaljban. Feltehetően a naplóban többször is említett Egerváry József testvére. *Bona* 2000. 44. o., ill. *Bona* 1998a. I. 348. o.

¹⁴⁴ Kiképzési szabályzat (ném.).

...magam¹⁴⁵ a vizsgáló orvos gorombaságainak kitenni, nem beszéltem vele. Sétálni mentem tehát a környék legkiesebb ligetibe mozgalom végett, de csak kevésbe múlt, hogy az ismeretlen vidékben el nem tévedtem.

Délután kórházba ment tizedesem bízott gondviselésemre 4 fr p.

19. Szüleimnek küldtem levelet, melyben legutóbbi küldeményekérti köszönetemen kívül felkértem őket, hogy minél előbb farádi, s nagyanyánktól öröklött birtokok mennyisége, s minőségével ismertessenek meg.

20. Ma egy éve a magyar birodalom legvégső keleti városában Brassóban voltam. Előtte való nap a Feketehalmi csatában¹⁴⁶ tettem segédi szolgálatot zászlóaljammal, s jelenttem Bem tábornoknak az ellenségek előnyomulási kísérletét. Mily különbség! Akkor egy szabad nemzet tiszta rokon érzelme fogadott vendégszeretőleg karjaiba, most lelketlen hideg németek vesznek körül.

21. Este a temetőben voltam sétálni. Jól esik melázó lelkemnek e komoly magány az emberek cudarságaikkal úgy is jobban elkeserítnek.

22. Olvasmányom az Abrichtungs és Dienst reglaman.¹⁴⁷ Honvéd koromban járatlan voltam a katonai gyakorlatok és kötelességekbe, mert nem volt alkalmam tanulásokra, de most midőn kötelességem, s időm is engedi pótolom a multatást?, hogy a jövő készen találjon. Csak azt sajnálom, hogy könyveimmel egyedül a teoriára vagyok szorítva.

Anmerkungen und Schillers 30ig Jahrigens Krieg

„Die Religion wirkte dieses alles. Durch sie allein wurde möglich, was geschah, aber es fehlte viel, daß es *für* sie und ihrentwegen unternommen worden wäre. Hätte nicht der Privatvortheil, nicht das Staatsinteresse sich schnell damit vereinigt, nie würde die Stimme der Theologen und des Volks so bereitwillige Fürsten, nie die neue Lehre so zahlreiche, so tapfere, so beharrliche Verfechter gefunden haben. Ein großer Antheil an der Kirchenrevolution gebührt unstreitig der siegenden Gewalt der Wahrheit, oder dessen, was mit Wahrheit verwechselt wurde. Die Mißbräuche in der alten Kirche, das Abgeschmackte mancher ihrer Lehren, das Uebertriebene in ihren Forderungen mußte nothwendig ein Gemüth empören, das von der Ahnung eines bessern Lichts schon gewonnen war, mußte es geneigt machen, die verbesserte Religion zu umfassen.

Der Reiz der Unabhängigkeit, die reiche Beute der geistlichen Stifter mußte die Regenten nach einer Religionsveränderung lüstern machen und das Gewicht der innern Ueberzeugung nicht wenig bei ihnen verstärken; aber die Staatsräson allein konnte sie dazu *drängen*. Hätte nicht *Karl der Fünfte* im Uebermuth seines Glücks an die Reichsfreiheit der deutschen Stände gegriffen, schwerlich hätte sich ein protestantischer Bund für die Glaubensfreiheit bewaffnet. Ohne die Herrschbegierde der Guisen hätten

¹⁴⁵ A naplóiró bejegyzését a mondat közepén kezdi, feltehetően egy lap elveszett.

¹⁴⁶ Czetz János ezredes hadoszlopával – Bem utasítására – 1849. március 19-én reggel foglalta el Feketehalmot és a környező magaslatokat a Brassót védő császári csapatoktól. Ennek következtében Bem március 20-án akadály nélkül vonulhatott be Brassóba. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/21-magyarorszag-184849-evi-fuggetlenségi-harcanak-katonai-tortenete-5B2E/iv-a-tavaszi-hadjarat-a-magyar-tamado-hadjarat-634B/huszonotodik-fejezet-bem-ujboli-tamadolagos-muveletei-erdelyben-1849-február-elejetol-aprilis-kozepeig-66C0/a-feketehalmi-utkozeti-illetoleg-brasso-bevetele-1849-marcius-1820-ig-6761/> (A letöltés időpontja: 2018. november 25.)

¹⁴⁷ Kiképzési és szolgálati szabályzat (ném.).

die Calvinisten in Frankreich nie einen *Condé* oder *Coligny* an ihrer Spitze gesehen; ohne die Auflage des zehnten und zwanzigsten Pfennigs hätte der Stuhl zu Rom nie die vereinigten Niederlande verloren. Die Regenten kämpften zu ihrer Selbstverteidigung oder Vergrößerung; der Religionsenthusiasmus warb ihnen die Armeen und öffnete ihnen die Schätze ihres Volks.”¹⁴⁸

23. Néhány nap óta híre kereng, hogy a volt honvédtisztek egy része most rögtön, másik része később, kegyelem útján haza fognak bocsájtatni. Mennyiben való e hír nem tudom, de ha teljesül, igazságtalan. Miért vagyunk mi kegyelemre méltóbbak, mint közhonvédeink, holott közös bűnünk a haza védelme. Sőt, meggyőződésem szerint irántunk, mint tisztok iránt, kinnél még az alárendelt katonai életben is némi önkéntesség uralkodik, szigorúbb büntetést használhat. S tán a műveltség, vagy származás vétetődik tekintetbe, de hány ezer vagyonos, tanult nemes ifjú kebel van honvédeink között is!

Kivételes rendszabály célra sehogy sem fog vezetni. Történjék bármi, a kedvezésnek általánosnak, nem ranghoz kötöttnek kell lenni.

24. Vasárnap: Másnál nyugalom és szórakozottság napja, nálam egyforma a többihez. Hatig kaszárnyákba töltöm időmet írás és olvasással, azután sétálni, 1 negyed 8^{kor} vacsorázni megyek. Egykor vasárnap nélkül szerencsétlen lettem volna, noha úgyszólván egész akkori életem ünnep, azaz semmit nem tevésből állt, most kerülöm, mint az ördög a szentelt vizet.

25. Kiléptem a kerékvágásból. Barátimmal a márciusi napok emlék s Egerváry barátom felüdülése ünnepét ültük. Ittunk a hazáért, a szép lányokért, köztük különösen Lujzáért.

27. Schiller 30 éves háborúját kaptam olvasmányul.

30. Tiszteletbeli tizedesnek neveztettem ki.

¹⁴⁸ „Mindez a vallás műve volt. Egyedül a vallás által lett lehetővé az, a mi megtörtént, bár igen sok hija volt, hogy mindaz azért és annak érdekében történjék. Ha a magánhaszon és az államérdek oly gyorsan nem egyesült volna vele, a theologusok és a nép szava soha sem talált volna oly tettész uralkodókat, s az új tan oly számos vitéz és kitaró védelmezőt. Az egyházi forradalom egyik igen nagy része kétségkívül az igazságnak, – vagy annak, a mit igazságnak tartottak, – meggyőző erejét illeti. A régi egyház visszaéléseinek, több tanai elavultságának, s tulzott követeléseinek szükségesséppen fel kellett az oly kedélyt lázítani, a melyet a jobb világ sejtelve már megnyert, s hajlandóvá kellett azt tenni, hogy a javított vallást átkarolja. A függetlenség gyönyöre, a papi alapítványok gazdag zsákmánya, bizonyosan vágyat ébresztett az uralkodókban a valódi változás iránt, és nem kis mértékben támogatta nálunk a belső meggyőződést, de egyedül az állameszmély volt képes őket arra rászorítani. Ha V. Károly szerencsésében elbizakodva a német rendek birodalmi szabadságához nem nyult volna, a német szövetség bajosan fegyverkezett volna fel a hitszabadság érdekében. – A Guizek uralkodás-vágya nélkül alig állott volna Condé vagy Coligny a francia kálvinisták élére, s ha a tizedik és huszadik adófillért ki nem vetik, a római szék soha nem veszti el az egyesült Németalföldet. – Az uralkodók önvédelmükért, vagy hatalmuk terjedéseért harcoltak; a seregeket a vallásos lelkesedés toborozta számukra, s az nyitotta meg előttük népeik kincstárait.” Az idézet Friedrich Schiller *Der Dreißigjährige Krieg* című munkájának első részének első könyvéből származik. A munka online is elérhető: http://www.digbib.org/Friedrich_von_Schiller_1759/Geschichte_des_dreissigjaehrigen_Kriegs_.pdf. (A letöltés időpontja: 2018. december 3.). Torkos István fordítása. *Torkos* 1864. 5. o.

Április

4. Felékesítettek, mint a szamarat bársony nyereggel, hogy jobb kedvvel vigye terhét.

Tegnapelőtt napos, tegnap főörtanya parancsnok voltam, ma íratni akartak velem. A naplopásnak ugyan nem vagyok barátja, de két urat sem szolgálok ám a sógoroknál. Vagy kül=, vagy belszolgálatra alkalmazzanak, mármint nekik tetszik, de csak egyfelére.

5. Naponta reggeli $\frac{1}{4}$ 6^{kor} a szabadba menék. Jól esik lelkemnek a kaszánya nehéz levoigit¹⁴⁹ odahagyva az ifjádó természet. Érzeményimet a reggeli imáját daloló pacsirta emeli fel teremtőmhez, érzékimet a tiszta lég, s zöldellő növények élesztik, erősítik. Felüdülök anyánk kebelén.

6. A barátság bűvös rablánc, kiragadja az embert akaratlanul élet rendébül. Szerencsés, kit jó útra vezérel, erélyes, ki cseleinek ellent állni tud.

7. Vasárnap. Nincs nehezebb, mint népet a vallásban bálványozástól menteni meg. Az eltérés oly kényes, hogy az első lépés féktelenségre vezet, s csak művelt embereknél lehetséges. Ma Klagenfurt mellett St. Gy-ön¹⁵⁰ Krisztus kínszenvedéseit játszották el undorító, alakzatos, gyalázatos mozdulatokkal. Ez ünnepély sértő gúny a nagy férfiú méltóságos végére. Szemtelen pénzkereset, gyalázatos kontároktól.

9. Deym tábornok¹⁵¹ szemlét tartott zászlóaljunk fölött. Pontosságot követelt, de gondatlan őrmestereink a századosokkal együtt képtelenek voltak még csak a létszám helyes kimutatására is. Szemle után a volt honvédeket rendelte magához.

Valami nevezetést vártam sorsunkról, de azonkívül, hogy jeles magunk viseletéért megdicsért, csak azzal vigasztalt, hogyha iparkodunk, előléptettünk, s akkor hazámfiak sokkal örömebbek fognak látni bennünk, mintha közlegények maradunk?

12. Testvéremnek küldtem levelet Sopronba.

Március 7^{kén} 1851 délelőtti 11–12^{ig}¹⁵²

¹⁴⁹ Levegőjét.

¹⁵⁰ Feltehetően St. Georgen am Sandhof, mára egybeépült Klagenfurttal.

¹⁵¹ Franz Deym (1805–1872): vezérőrnagy. 1848 nyarán ő vezette Magyarországra a 9. (Miklós) huszárezredet. Az 1849. február 5-i branyiszkói ütközetben ő irányította a hágót védő császári csapatokat. 1849 augusztusában Laibachba vezényelték, ahol dandárparancsnoki beosztásban 1850-től a város helyőrségparancsnoka volt.

¹⁵² A napló itt megszakad, noha Szilvásyt csak 1850. december végén bocsátották el – váltságdíj ellenében – a császári hadseregből. Sajnos az nem megállapítható, hogy Szilvásy hagyta abba naplójának vezetését, vagy esetleg elkallódott a folytatása.

BIBLIOGRÁFIA

- Bona* 1998a. *Bona Gábor*: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/1849. évi szabadságharcban. I–II. k. Budapest, 1998.
- Bona* 1998b. *Bona Gábor*: A megtorlás és a magyar katonai emigráció. In: A szabadságharc katonai története. Szerk. *Bona Gábor*. Budapest, 1998.
- Bona* 1999. *Bona Gábor*: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/1849. évi szabadságharcban. III. k. Budapest, 1999.
- Bona* 2000. *Bona Gábor*: Az 1848/1849-es honvédhadsereg győri születésű tisztjei. (Győri Tanulmányok 22.) Győr, 2000.
- Bona* 2008. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/1849. évi szabadságharcban. I. k. Budapest, 2008.
- Bona* 2009. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/1849. évi szabadságharcban. II. k. Budapest, 2009.
- Bona* 2015. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/1849. évi szabadságharcban. I–II. k. Miskolc, 2015.
- Csikány* 1996. *Csikány Tamás*: Temesvár ostroma 1849-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 109. (1996) 1. sz. 44–90. o.
- Hermann* 1990. *Hermann Róbert*: Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után. Budapest, 1990.
- Hermann* 2001. *Hermann Róbert*: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Budapest, 2001.
- Hermann* 2007. *Hermann Róbert*: A megtorlás története 1848–1858. In: Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Szerk. *Rácz Árpád*. Budapest, 2007. 310–346. o.
- Kedves* 2007. *Kedves Gyula*: Tizenhárom Nádor-huszár. In: Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Szerk. *Rácz Árpád*. Budapest, 2007. 176–179. o.
- Pásztor* 1974. *Pásztor Imre*: A Kossuth-emigráció Bulgáriában. *Történelmi Szemle*, 17. (1974) 1–2. sz. 144–154. o.
- Rabár* 1998. *Rabár Ferenc*: Az eszéki vár feladása 1849-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998) 1. sz. 130–176. o.
- Smidt* 1967. *Smidt Lajos*: Egyéni élmény a szabadságharcból. *Vasi Szemle*, 21. (1967) 1. sz. 593–596. o.
- Torkos* 1861. *Schiller Frigyes*: A harmincz éves háború. Ford. *Torkos István*. Pest, 1864.
- Újj* 2012. *Újj János*: A klasszicizmus az aradi építészetben. In: A honismeret szolgálatában. Köszöntők és tanulmányok Dukrét Géza 70. születésnapja alkalmából. Szerk. *Péter I. Zoltán*. Nagyvárad, 2012. 313–322. o.

Máté Balogh

THE DIARY OF A CONSCRIPTED FIRST LIEUTENANT OF THE HUNGARIAN HOME
DEFENCE FORCES

Márton Szilvásy's Memoires about Captivity and Service in
a Conscripted Regiment (28th August 1849–12th April 1850)

(Abstract)

The diary published in the present research paper contains the memoirs of a first lieutenant of the Hungarian Home Defence Forces who was conscripted into the Austrian imperial army after the downfall of the Hungarian war for independence: the memoirs of first lieutenant Márton Szilvásy who joined the Hungarian Home Defence Forces on 2 November 1848, at the age of 20, and who in March 1849 served as a first lieutenant in the Hunyadi Battalion, in the battlefield of Transylvania. After the surrender, he was conscripted into Imperial Infantry (Prohaska) Regiment 7, from which he discharged on 25 November 1850, in return for ransom.

We cannot read about the turning points of the war for independence in the diary, since the author wrote the first entry after falling into captivity, on 28 August 1849. However, his notes let us see the life of a soldier forcefully conscripted into the royal and imperial army, we can follow the change of his stations, and we can also read about his fellow soldiers of similar fate.

Máté Balogh

TAGEBUCH EINES REKRUTIERTEN HONVÉD-OBERLEUTNANTS
DIE AUFZEICHNUNGEN VON MÁRTON SZILVÁSY ÜBER
die Kriegsgefangenschaft und seinen Dienst im Linienregiment

(28. August 1849 – 12. April 1850)

(Resümee)

Das veröffentlichte Tagebuch enthält die Aufzeichnungen eines Honvéd-Generalleutnants, der nach dem Scheitern des Freiheitskampfes in die kaiserliche Armee rekrutiert wurde: Es handelt sich um die Aufzeichnungen von Oberstleutnant Márton Szilvásy, der am 2. November 1848, im Alter von zwanzig Jahren in die Honvéd-Armee eingetreten war und im März 1849 als Leutnant des Hunyadi-Bataillons auf dem Kriegsschauplatz in Siebenbürgen diente. Nach der Waffenniederlegung wurde er für das Linieninfanterieregiment Nr. 7 (Prohaska) rekrutiert und rüstete gegen ein Lösegeld am 25. Dezember 1850 ab.

Im Tagebuch können wir nicht über die schicksalhaften Ereignisse des Freiheitskampfes lesen, da der erste Eintrag vom 28. August 1849 stammt, nachdem der Verfasser in Kriegsgefangenschaft gekommen war. Seine Notizen gewähren jedoch einen Einblick in den Alltag eines zwangsrekrutierten Honvéd-Soldaten im Verband der kaiserlich-königlichen Armee: Wir können die Änderung der Stationierung, die Liste der für den Verfasser des Tagebuchs denkwürdigen Sehenswürdigkeiten verfolgen und stellenweise auch über seine Honvéd-Kameraden lesen, die ein ähnliches Schicksal erlitt.

Máté Balogh

LE JOURNAL D'UN LIEUTENANT ENRÔLÉ DE FORCE
Les notes de Márton Szilvásy sur sa captivité et son service
dans un régiment de ligne (28 août 1849 – 12 avril 1850)

(Résumé)

Le journal publié comporte les notes d'un lieutenant enrôlé dans l'armée impériale après l'échec de la guerre d'indépendance. Il s'agit de Márton Szilvásy qui s'est engagé dans l'armée hongroise à l'âge de 20 ans, le 2 novembre 1848. En mars 1849, il servait sur le théâtre transylvanien des opérations comme sous-lieutenant du bataillon Hunyadi. Après la reddition, il fut enrôlé dans le 7ème régiment d'infanterie de ligne (Prohaska) dont il fut libéré contre une rançon le 25 décembre 1850.

Le journal ne parle pas des tournants de la guerre d'indépendance, car la première note fut rédigée par l'auteur le 28 août 1849, après qu'il soit capturé. Néanmoins, ses notes permettent de connaître le quotidien d'un soldat enrôlé de force dans l'armée impériale-royale, ainsi que ses garnisons successives et les expériences qui l'ont marqué. Le journal évoque parfois la vie d'autres soldats hongrois qui ont connu le même sort.

Мате Балог

ДНЕВНИК ОДНОГО ПРИЗЫВНИКА СТАРШЕГО ЛЕЙТЕНАНТА
Записки Мартона Сильваши о военном плену, о службе в военном полку
(28-ое августа 1849-ого года – 12-ое апреля 1850-ого года)

(Резюме)

Опубликованный дневник содержит записки одного призванного, старшего лейтенанта императорской армии после провала борьбы за независимость: подполковника Мартона Сильваши, кто вступил в армию 2-ого ноября 1848-ого года в возрасте двадцати лет и служил на Трансильванском фронте лейтенантом батальона Хуньяди. После капитуляции он был завербован в 7-ой (Прохазский) пехотный полк, 25-ого декабря 1850-ого года он был демобилизован.

В дневнике мы не можем прочесть о роковых событиях войны за независимость, поскольку первая запись была подана 28-ого августа 1849-ого года, после того, как автор попал в военный плен. С другой стороны, его записки дают представление о повседневной жизни военнослужащего в императорско-королевских военных силах, мы можем и преследить изменения мест стоянки, ряд достопримечательностей для автора дневника, список памятных мест и, временами прочесть об аналогично сложившейся судьбе его однополчан.